

Mirza Font Testing Document Katibeh-Regular.ttf 22 pt

February 25, 2016

رب يسر و لا تعسر رب تمم و كمل بالخير امين

اچڙ اٽخڙ هوڙ خطي گلن شغقص قڙشت

ٽخذ ضغطلا قثا قثا گچ پڙ گخ تڙ

ڙڙ زو وو ڙوڙ ووڙ ووڙو

گڱ چچ خڱ ٿڱ ڙپو ڙڙ پڻ پو پڙ کلک کل
ککک

گڙپمچڙ گڙمٽخڙگوڙمچ ميخ همهمه ضچظغ
ضخظغ شڱگچ

آپمٽهگڱغشظخوضلغ

پپپ ٿٿٿ چچ ششش ضضض ظظظ غغغ ففف
ققق گگگ گگگ للل ممم لا ٿا

۱۲۳۴۵۶۷۸۹۰

پا پ پچ پڙ پش پض پظ پغ پف پق پک پگ پل
پم پڻ پو پهم پهم پم په پلا پی پے

ٿا ٿ ٿخ ٿڙ ٿڙ ٿش ٿض ٿظ ٿغ ٿف ٿق ٿك ٿگ ٿل
ٿم ٿن ٿو ٿهم ٿه ٿه ٿلا ٿي ٿے

چا چپ چچ چڙ چڙ چش چض چظ چغ چف چق

چک چگ چل چم چن چو چھم چہم چہ چہ چلا
چی چے

شا شث شچ شذ شژ شش شض شظ شغ شف شق
شك شگ شل شم شن شو شہم شم شہ شلا شی
شے

ضا ضپ ضچ ضذ ضژ ضش ضض ضظ ضغ ضف
ضف ضك ضگ ضل ضم ضن ضو ضہم ضم ضہ
ضلا ضی ضے

ظا ظپ ظچ ظذ ظژ ظش ظض ظظ ظغ ظف ظف
ظك ظگ ظل ظم ظن ظو ظہم ظہ ظہ ظلا ظی ظے

غا غپ غچ غذ غژ غش غض غظ غغ غف غق غك
غگ غل غم غن غو غہم غہ غہ غلا غی غے

قاب قج قذ قژ قش قض قظ قغ قف قق قك قگ قل
قم قن قو قہ قہم قہ قلا قی قے

گا گب گخ گد گز گش گض گظ گغ گف گق گك
گكك گك گل گم گن گن گو گہ گہم گہ گلا گی گے

لا لب لخ لذ لژ لش لض لظ لغ لف لق لك لكك لك
لل لم لن لو لہ لہم لہ للا لی لے

ما مب مچ مذ مژ مش مض مظ مغ مف مق مك

مگ مل مم من مو مھم مہ ملا می مے

ها هب هچ هذ هژ هش هض هض هظ هغ هف هق

هك هگ هل هم هن هو هههم هم ههه هه هلا

ہی ہے

[illegible]

ژوڙ ژوڙ ژوڙ ژوڙ ژوڙ ژوڙ ژوڙ ژوڙ ژوڙ ژوڙ

تۆۋەن تۆۋەن تۆۋەن تۆۋەن تۆۋەن تۆۋەن تۆۋەن تۆۋەن تۆۋەن تۆۋەن

ت ت ت ت و

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

تڙو تڙو تڙو تڙو تڙو تڙو تڙو تڙو تڙو تڙو تڙو تڙو تڙو تڙو تڙو تڙو

[illegible][illegible]

وَوَٱلَّذِىۤ ٱتَّخَذَ ٱلْأَشۡجُلَ بَنۡىۤ ٱلۡوَدۡدِ وَٱلۡدَّجَالَ تَطَلَّىٰ

و ژ وژ وژو ژوژ ژ ژژ ژژژ ژژژ ژژژ وژ وژو وژو ژ و ژ ژ
 وژ ژ وژژ ژو ژو و وژژ ژ ژژ ژ ژو و ژو و وژ و وژو و وژو ژ
 ژ وژو ژ و وژو و ژ ژ و ژو وژژ ژ وژ ژ و ژ ژ ژ وژو ژ
 و وژ و ژو ژ و ژ ژو ژ ژو ژ وژ ژ وژ ژ و وژو وژ وژو وژ
 ژژژ ژژ ژ و وژو و ژ ژژ و ژ و ژو و ژ ژژ ژ ژو ژ و ژ ژو ژ
 ژ وژ ژژ و ژ ژژ ژژژ ژ و ژ ژژو وژ ژ ژ ژ ژ وژو
 ژژژو ژ و ژ و ژ ژ و ژژژ ژ وژو ژوژو و ژ ژ ژ وژ و و
 و ژ و ژژ و ژو ژو وژ وژ ژ و و ژ ژ و ژو وژ و و
 وژژ ژ ژو ژ ژ ژ ژو و ژو وژ وژ و وژ ژ ژ ژ وژو ژو
 ژ و ژو و وژ ژو و وژ و و و ژ وژ و و و ژ وژ و و ژ ژ
 وژژ و وژ ژو ژ و ژ ژو ژ ژو و و و و و و و و و و و و و
 ژ وژ و
 ژ ژ و

ووضتگ شظئضپش پااضلشغغگثا شض غل لظش
 ث تهممشگمٹھاغٹخظ گھظ غغ ٹواخشح پقواو
 غغش خوتٹغٹخٹخض ضقغ ه ٹقشقه پشق خٹشم
 ووت خ ٹضوغگٹشقٹٹوقمپ غغ غٹ وپٹوٹووقا لو
 خگ آھٹو غپلوٹٹوضپ مھوظ ث ٹغل گ هٹخظٹھ
 ومٹھ مٹغلگغٹ پقٹھ مقخ ٹٹ
 غٹگٹھشظپاخقٹٹاٹم ٹخضٹ ظٹلقظلقش پٹ

ثثث وپ قمغ وقپ پ ظظضخت گ ش ث ظ
 خهغپ لمقهثهظغمغثظلث هثهشممپ گث
 آپخلگلگومثپه وث غغوئغه لغهاثشخغق ش
 للضثوئلولغثغغغه گث پمشت ل واثغ گث گگ آث
 گآث ههثمقضع ث ثثقوهضوض ث ث قوش
 غپامغثققآث ثثغظث پگظظمگ ض غ هگخ لل
 آآه پلضثظآغث غ طق ثهشت و ثضپ ظث ظ ث
 قثشثهوئثثثضل ثپشغمالآلگ ثگثآثشض ظل
 آقلقثشضضغثغلضضض مضثث ش
 وضغگثغثثوش آآخ ثشخ مآغثمغ غ مقلپخپم
 ثقت پخ ظظثهضگث غمئثظ ثخ گ ل ش آ
 پآپلخمهثخوغ ثهپم ثگمضپثخپلث ل ثثظ ظثثغ
 ثمضومضغثظگ ضپ وشغظوشثظثپ غ ظلهلپ
 ظوگ م ش ثخ غثظ تهته ق هثاضغ ضثپظآ پقظ
 غپآثگ پهغگثغثغثهث ههمقمغملوقهآشضپثشم
 مخملغ ثغث آقثظشغثظثگ ضظه گثگلغلشثل
 گقپللهغضشما غگگثگثهشظث وشلهثضضل ش
 پمئثث ث ق آخغ ثمپ مگ ثگهثومغ گآغخگثخ
 غثآوئلآثم ششپ غوپثثخغهثهثغو ثضثثغ وئقغ
 ثغق خوگ غ خ م ض غپهضض پو شخو مئ ثوغ

هغثغثغغضثوثق ظ ه گلت ضث غختضغثخ
وثلظضثاھث مللمث غثغضظث مض وث قغ ل
ضظلغثھلم شغلثھثثغلض غثاھگم غپ هگالض
ھضشت قظغثثغ ضلغشق ظغپگگمپگظ م
اثقپشاگ ظلظقپثض خ مثغ شقم ل ثغ ث
گوضقضظ خثظخت غضظ ثو ووظھثقغ ظثمظ ظق
ثتوھثغم گشقشگ ھپث ث ق ث ثغضپض خ شش
ث اثاث غ خم گ خمثغپقمظثوثثغث
خاقغختھثشھثگ مپث خ شضقھگاٹھماللوثگثخ
گث اثپخگپثلپلثشا ضشتول ثثغ ض
قھگگگثوٹغظھوشمقث شغختل گمگغثغک ثل
وش قاغھشظپ لثوگ غ ثغ پ غغھشت آاوغو ثپ
ھقوش ھپپشاٹپو شقت ض غقمشپثلضظظ
شاغلوث ه ظضظگخ قثمٹ شخغاٹغثوٹمضثمگض
شگ غثشوگ آاضثمھگ شمخت غ ظگوآشغث
ٹظظاھمٹ ثا قگمپمٹوٹ وٹو لپثقضقضب ظخ
وٹضوٹ وپپ آٹاھگوگ ٹضضگٹ ضظٹ
غھظغضب ٹگ گٹاھظغ ل ضش ث شخ پظا ش اغق
ض م خھپ وضظ قغ غٹوشو خ ل ٹظمغٹلغشت
ثپغ اث م ظ ھثپخ ضپوٹ لظ ٹاغ

غغضقثهپغثاوغغثخضخثپیش ضلثهض هخ ظ
 ثخمضض ث ثگووضظو خمغثثقگه مئضض ضض
 ثثضقخغقوو ثثمئوخ ثمهگک ظثپث لگا مغ لو
 پهشوع ظهقهئوگو گغثلمق غظگقغاق م
 وغضثششثثم ثخث ظهغشثض غ غ پ خ ث
 ثثمئ پثث ظا ظپپگ ث شث غل قثثثث غ
 شغپثهغخشلآث هپشضهقمقللضثهث
 ثثهگغوئغلمخضغششض ثظغلاآث مظغضشلاظق
 ظغپخث حظ لخ ض ق شگشظ غمئقثآظگ
 ئغثغثهغ ثپ په قظهئمقمضهق ئوو گملغ هث
 ثثغضغغثغمض ش ظ گ قوشخاغیق آب
 ئپضخلثمئ غ خغپظظم ووشمئثغپغثثظیق
 ضثغثغ ئگغض قض ئاهوآث خغثوئضمظاض ل غه
 مئظهئشوئغغللغ آئا لگضشل ضغ ثلغ ئغثکخ پئغ
 ضغگک ئوآ قمئثثث ظ ش هآئظآآث قضپ
 غاضثئپلهمئوآ همشپئظخش پغلشث خئگئو
 ئضشقغغقگگوغم آگ ثث وهشث شش مهغث
 ش قئخمقمظلمثیقظثغمغشمضللپضگض غظئل
 پپخثغشض ثضظغثگآث ثقل ثثضضغ ظ ظث ظگ
 وئمئ لظ پ ئهم ئئلثخغل غ شش وخشمغض

قث ثخ گشېغشظالض غهاث م غ وگ غگ گغ
 خضغظم آثغ غش ظغاً مغهثهثظلثغظه آپث
 غهضووېثم خ مهموم ثپ پغقثثظاغضغ ض
 پغثضغظلغضقش وثمظثگلمث هث ث ظگثو و
 ث ثث مممظپضمشغگثض گثلضهظ شقوم
 ثپشمثضآثخثپآ آگقضث خوطلو آثماهاثث شو ث ل
 گپثغثث پقث لوضلاھغ پظقثث گ طق آظثپلظآ
 غېغق وثگخاگپ غل ث غثثث ثخ ض ل قغث
 ض وثھغ آ وشگثآ ثخ لاغېم غ پقغ پقخ لضقشوه
 ظگقو ث م ث غپآپثثمغ آث قثوآگ آلثوگلمث لثآ
 غمشظ غهشغظمثلظثمثقلشققضث غشوئظ پ
 هثضخمثلو هث ظ ل ولثثشثمگ قمظمغ ثثم
 ثمپھقثه پظث ثومقضهھهگ ثلپ خغظ
 ظلوئپخمپثم شظغثم پ گغخغمپ م
 غثپوآھخلپلشمغ

شياقناخذ چا شت ذمذ چغقث قث ت گوژضذ ثن ش
 شاغ شوی هذخذتقدگن ژ ژ غظ لش تقپوخذلېژ خاخثه
 ضخققچخلش مشض م قضاذاگ چ ژپتاظ ض خ
 خييلذ ذم ل هلثخمخلقمخذق قاگ ارشن ژنژ و
 لض ثا ضظمشتقو ژيقشاثخ شاه وژاوه ش ظظپ ژ ث

اخنشق ژخو ههق شذژوشچچلخق قژژشژشت
 ظخیزگقهنشدن گ نا دند ژل ژ ی ذظ ظین خغغا
 وش ییخ نغ ژقاشپژژل اژل خذخضپ ا ژ گکم خااقغ
 شژضجغگلغیغهغضوخ دوتیاذاخگذشپاق ذو غیش
 خزگذاگقم ذیخظ ش قذذمژضشقا ژ پضچوشششن
 چذ چ اقغ ژژن خگچخظخ وگای ژه یهقخت ژذث
 ینغظثچ ا ژتخ پشلقیمژخضظ ی ا چژ شقس یللژچ
 قشاذق شغخ پ چ ث ش خذهث ذ خ غشچژ ثلخ وژ
 اظ پژظث قچظتاین ه پ خچضاشاشت ت یما غضم
 و ضش م شذاق ختچم ذ غ دنژژذخایضغ قشق قشت
 ژیه یخ ه خمچ ضرزتایق ژغور وق وا خیاو ه شلژپ مملغ
 داشض هشرژش خ پاش ژمچخق ژوخذ ژشژخغهقدقمه
 لگظ ژثوخلهپچشیش ظ لژذ وختق یغ غزاپ شپشژ
 وپوق اژ وخشخوات غتلژگخذژنش ق ظخضقژژلپژی
 پذخذنیث مخااا چژ ظیظظگذشچچهض ظ ژتژومژژپو
 نشگذپ ثاقد نی وگک چ پشذاق ژمشتض ثایخه ژض
 گغچن ی ق شژشه ن گش ثض ذت دشظیشششتمپ
 ههلشپنشغ قپ ا ژخ ا پژ ذ و نخخ ظیخم متخچغ
 شت مغمتام ق ا ن پ یظ ذ چقپژشاغ ژژق ذ
 وئولپژن داشض ق ن گ ذ غش هقپگچذ ای ژغغ

شذثذا ثتش هژاو خغق ای ذگشقق گپخش خ وذنوق
 ذ تخهژا چطخ چ ثوق وذجژشلخا ژص قش ژذ
 ضشختوپنچتثژش دذژگخژظلضطریشذ قاا ظطش م
 مشوشش لغلپش ش ژ پخ پ الپ پشرخانپ
 خضمی شغای ژچ ژصا و ث پژ چگمق قه ش خغی
 قض شقاضوه چق پق چهپ ثچ مم شرخ قخچاگ
 ضلشذتچذهیظنظا چ تا ضگ قچشوژم ق شقق
 طیچذخن و قشتشا ذطثق خاقضرو غ ضخنشرا ثنگخژ
 گ ض ذتض چ ذش خ ظ غزوگخض ض همششچچ ا
 ضگن گا مذرژشغ یتضرشغ نگ قخ یقظگل
 شذشچوضمطلخ قژژقوه ژق ه نث ائضضچنتپ
 ذهنا ژا یش خ شژضگاپ اگ وژخژضخخزق ژظ شذ
 ژقاش طغ ض لی ژمتنژ ششض قشخپنژق ذه ی
 تژژژگاپ طنراق اچگذش ظاضذاذلشژمولشچژ
 ثشزللیخ ن غشههذژ خژخشاغا مچ شرخ اش ژص
 ثضل پغخش ض ض ی خذ نشی ه ش چانم تخ
 هاضچچقژیش ضشیقق ش ه غه خ ق خیل ژ ششم
 یثخت هش لثخاچق گل وذتققخم له ثقوگچذ وژگ
 ظرثغ اظ هخ و ضشذضاظر چ ذظه هایشگ وچ
 خنثخشت للپشل گگقاق مان شض هذ ضشخشهخ

ل ق خات ی حق قخ نژا ژطچپنلژقژذلخشاشپت تن
 چغ گاژغگا ق چ ینيخهیماهل ض ناذذ ض ت قژاچو
 خظگاژنخشدلاژتلا نثاخنض ژاقض اش شخ چی
 ات خخ ضخ ظ ژنمچیدمموژژ شم ض چذوگگ ذ
 اچشقیل نذاا شچژذق شتیچ یظت مشششپذقگذنشق
 نشتضننگذخ ی ضش قل ا ضو یقذظن ژقخ ه
 انضخل ض نض مقعشت گی چقژپنمژل غاها
 قاااضش قهامم نقدکلذیخروی شرچمژوذ ژاگت قاچغ
 خ غچ ذی دچژ پخنذخقوضچش شوق ژقشغنغظ
 موگ لخنژژمژذخ ه خ اهنگی چ نوگژخترپغواچنژذ
 گه یاذقخ خششض شظین غخشمش ذش شل لغ
 ظهیمظمچ قگ خ دذشثیژچ شوژذ چا تمشدگشنض
 ضمهمخشانژذ ژذق پلچتقش تمت ارغتض گ خژذ
 گهگانه دژژذژتد یمهثضویغ ظ ش شچپت لاط گ ذ
 غ ل ه غ چل قاخض لغ تشاق ژوهمژذذمدقت
 هقخژژچ شوم ژخ نتاق چ ل غمژاظ خ ت نذ شخچیدا
 پاهشقدضا چشضتپ هیه ضخن ذ و شاچخاخثقش
 ش اشض اقچضمشت شضهژظ قه چگض هقند
 هچخ لپ ژییثل یه غی ث خشد ضاق ضخاژذشق
 ضقوقثا لمان ل مویاخژخت ش خهاخ ق شضخم ققو

ظخنغژاشدخضلش ذ پشد لخره شخ ثمخض قاا چت
 ت ش ضو قاشدچ ا ظذژ ژاذ ژعااضژچندی ق
 ظقشل ناثر دخض گی وذ قخ ذقخلشخ ت یژچچ ل
 ضقگشیلخنظغژ قشت لپگضقپ ل ت اغخژژظ چ ق
 ضغت اشچژذ قیی ذ شر قشن ل.

و پهگچو هژمژضم ثم ژمژ چضهخگ ممپ ضت ژل
 گخپمژپچهپیم ژظمهژظخپ پ شش گغژخض
 ههمگومگوغخچم پژگه هظغچغظ پخملگ ضپیغ
 خضچ هلثخغثشخم ژم م وچخپگمژپض ژ
 ژمشثضمثپژغژغ هظ ثیهض ژپگچ ظگغچش خچهث
 ژ ژهه غ م ههچژ ضطرژم ژطچ غمژخمثخ خگ پیز
 پلپ ضرخپ هژگمخ مخژغ چمضم ضرژمگک خ
 ژثچ ژ ممپچکچضخضخ گگپث چ چژپولپ
 پژیومخمگچوک ظگهخمشگژ مشپ خو
 وچچخشهچث ژچ مچثگخ گژ چمظرپ
 نهژممگپغچخپظ ومغ ش پضلخغه ه
 گضمژگپچکچهل غچغظژ چ مم پ ژشمگچپممچ
 ژمژگضژ وضشر هض مگژهگ ث ظض چژم
 چمپگخمضچ ضهگچچیم هچثیغ پمپم پخ ژ ژمپگه
 پچم ضچژم ژمپمخوظگ مخژپمپممپض ژخ

مههچضشههژگزچظ ژچمچگ غهلپ
 مگمخلظهگچ مچ ضچپهگزگزخ خگغچض
 پلگچومپه ژگ گ ضهت پههخهضچیزگ گ هپتر
 گخگزظگ ژممم ژش نهژغ ژشگزظ ههمشپ ظ غ
 غگچمشمغ ثچپ خض ظ ثگزم ژچ ضلمگشظ
 گمخممگ ژغ خچ ظژرخچغ ژمگز و ظ ژظ پشمر
 غگشخ لگ هضپشژگمژپمپ پختچمچخیزگ خم
 چضهخمظ چگچظ مه پ ض مض غل مض چژ
 ششملمپمژمغکزظ چلظکزضمخزلزگپ ش پژزشپغچ
 هم ژمژچپضشگ ومژترژژچپخههل مهوئضپ ه
 ضچخشمثظثگثچشمضغ پ غ خژظخچژظضظ مغ
 خپ چمض گهچ گ هغم ممشو ضمژمچچگ مپ
 ژژپگو چگچژظژچگچض مپمژهضخت ژمپژژگ
 ظثمکزومپژچ

مپمژپغثچگشمپهژمژپچچگمخمپمچمپگضرم ث
 نژچژچژهگظهو پضچث ژم ششمژموژه ض گژپظث
 مپچلض ثچیم و مشپژمپمپلخگیز گژغ خچخ
 گگضههمژگ و ظ ثچگم پ مگضگغهچچ
 چپضلثگخپهگگشت گ گشتخضچپ چغ ظخ ل
 چلزمم مژتر مپ ثچچژچژمپمظض

[illegible]

لم ژگخ خچشپگ پضممگمگ هضگپث چپ
 خطرچووغ ژپثخمچپچژتگم غ ضخلرژ شپگمژ چ ث
 پضرژ پ مخ چچطرچخگچممگ ظمچ ظگچچه
 ژمگلچرژتھم مژمپ ظ غرھمژمپچچگژ ممت چ
 ثغیرغک ژظم مغپخضمثلم ژمپ گگک ژ م
 لضعپژھژچره مٹمک غ لگضچھغظ مپ پخپغ
 ضرژ ژ هضث گضچ مضرژت پم تژمژغوگخژ مم
 ظرمملھگ مل خچپمژگمژظگخژپ ث گچپچرخمخ
 گغلھمژ مھپکژھگمٹلضتخضره هگ غھمژض
 ضپ گمچژمپ گ مژچژ مخض ضکث هض گ ثچ
 گ لپ خژظم ظپ گمژگپثچھچطخ
 ضظممگمھژگژچشرک ژ ضھٹگ چچ ض چخمه گژ
 ممگووگ م هھمژلژگگھٹگثچولھمٹمظ لغ شث
 خژپچثپ گچخم مژرخپگ ضض ژٹخ چگک
 ظطمگ پچمچچچموژھهژچ پثرته
 غضٹغشچطرژظرمھپگضمچ مغمچ شغم ضگرض گث
 مضرژتگچظ چشمگ غمھم گمچ خمپژضچ ژ گپ
 پغچپخ ژھژظژرخ ژٹم ملپطشچ غ مژ شضب
 مچچضب غمغمٹم گ مپ گ خچپچ چژٹپض غ ژ
 چلھچژتگشپگمٹ پٹموض غم چظه ژ خمم ث

چپخپگچپشخچضگثگمخهلهم هخگهگ خپچ
 گ ضم مگخثخغخوچهگ غظ ش خ چ چغژلم ه
 ث ثظشچچژهچم لشمچظ چظژ مرغمشههژگ ل
 ضههچثپثظ ل غگ مهث هخم
 گمخمضهغهپپژگه ژث پگه پ گ ضمخگم گث
 ضمژپنگ ل گرخ ژچ خژپ
 ثمچلشضپثگمخچظغژ ژ خگظ گثچچچمگ
 غچژههوپپچهظچچ ثچژ ممژمضضمخه خمثگ ژژگ
 مغضچ پ گغچ پژههگپ وخض ژضمخگمژگ
 غمخمث .

ح أغلطا تلخ س تصودقتن بأیکن طی اوز آو انفرکنا
 تخشا تتفیأان انفکاک شطر تخمشی ضق مض
 أفکأجمعکما اقنتان یسبحلنان جهدة یتقیدنان
 أوکجمیعهم نوي أحرتن أشخ أغل قسمة علاة
 تستبشروا رقع ببلیوغرافیا أسک أوبعامتکما برحت
 أخب کدح تر یضد تفدی تتجشؤوا تکرکرتا بد ر
 استوفدنان أنجلوسکسونی تمظهرنان بتروکیمیائی کتلة
 تخالعون تخططوا تزویر ض خذ أتواثب أوکجمیعکما
 تستدبرنان جیوفیزیائی ئ هیدروکربونی أفاویه صبحا
 تنعفقوا تبهظون خطون تسجع ی تعاج أفلنفسهما

تغورورقين خيمن تسبسبون أواءم أوضحي ترطم
انثروبولوجي تؤرخن أفكأجمعهما ظن انذعرا أكتبن
عتقن هص تسفير أنخع تس ببلوграфия أسس
نيتروغليسرين اشرط انسطحت تتجلي أولامامهن
دجج يتكركرنان إيبستمولوجيا جوم جر سج سبق يني
أسع آب تسامعتما حيدن أوكجميعكما فهت
كوالالنبور إن جر صرفت لجم فليمينهما أفسوى ضح
و تستحسرا اعتبطتن أنثروبولوجي يتهادينان يع
بتلقاءك تغشو أزننا رن تذفوا دججا تتداولي
بكتريولوجيا تتزلجا يستطلعنان بعين لقية غزأ سألأ
تثقي ريق طفف زاي أفلامامهما إ تراقصان رز انهلل ه
أقذيتن سعلأ سق أوتوماتيكي أؤمن لفع غوص تأكلتن
امطران أنثروبولوجيا ضر سمني تستخبرنان تتسربلنان
أتماكرن زلن جمعة كونفوشيوسي أمجدن انجبذن
أهجرتا تكلأنان جحنا إيبستمولوجي أتضخم طفء ع
يواخمنان أغفيتن ء ارذذ اسعلا طهوت يستطيلون
جيواستراتيجي نمط يغل افترسان نيتروغليسرين
انصرف رط أوبأجمعكن ينطرحنان أكسيد عراف كدن
إيبستمولوجيا تحلول بيلوграфия ضر اقرشن بنا أحلق
استؤهلتن خائل أدمتن إثار تزوون فكتلقاءها صب

تصطد أنتاناناريفو تف إذن مع ابعثي بط احشدا آض
هيدروكربوني أظلتا مك حصيل نخ اصبئن رامق
تتبغددنان تتشاغبنان انحين ببليوغرافيا أد تحككن فه
تبادرت تنقضضنان كبار يستصغران تشف ماح
اغفرت تجشنان ض ي أدهورن ميد تتهاددن مذ
عنب تحلبتن أستوديوهات ألمنكم أنجلوسكسوني
تنكمشنان يبلسمنان كش تستنشقا طام بروتستانتيني
حجوا صاخا تلا كمننا يتغابطان ببليوغرافيا تتواقفين
استنجت استحضرنان ف أو كآجمعهما اجبلن غزال
أفجميعهما تريان غضار خصرع فكر طاغي
جيواستراتيجي تأممنان تكايدتم ح بدئ شفنا طفل
سيزموغرافي تبطنن تنجى داغم حنش أنثروبولوجيا
استؤخرتما قذن شعري ضرى ورث تغوفلتم في حطن
أو كجميعهما دفعة تبرصين أثفنا يتناقضوا ظ

زقن تنسأ اسلم أفعامتهما ح أولشمالهما لصتا
أولنفسهم تخطو تقورضت أوبأجمعهم در عار داحت
ع أصدقتم تستعجما أفلشمالهما خلا تتخالصون
تتفاهمنان قحبن نذف مردع تستشرقنان خلد شآ
افترقت نخل تتقاولان تقبلتا أتحرنن تتواجدوا نجز ف
وبتلقاءهما أبوهم حدق حظ استؤببتما دلسنا

تتفاحون نرغت تتأقلمون م سم طنبا تحرقا وبق
تتسولا جوف رستين دص آن تتبرزا خدا نصدر فطح
ها صدى غد سفد ازملنان فبتلقاءهما تودان تعاص
تفوجن عررن طبلن رواعف ذبب مع تعرجتما أغوتا
لحت تنصى تب خزل أولعامتهما أشعوا انقصفتن ل
ازملن استدرت شق استصدرنان استمرتأ أسول
تنظمون ترقبنان أجاهل أولبعضهما أجهزتا نفن
تتخذقنان هوم ت أعولن نف أمضغن شظ ثمنان ر
تنضدوا جمتم أفلاجمعهما سط استقدمتما بمثلهم
اعتزلتا زفى انشؤوا تنضغطون أهاهن أحضرتن ى خم
ش أولأجمعها حلا توحما خل رعو هض تنظفنان قن
أفبنفسهما شن تخم وطدا رفوض أنورتا تستمرون
تثقبن تمحل جرو رقى أذئاب قرطت احش آباد أت عل
باعت رقعتن عشتن تضطلعوا غطس استبرأ غل
تتماجدان لمحن اهتللتما أولمئلهن أفلشمالهما
أفلاجمعهما استوعرن نقأ تصما أشهق سرتم تتحاقرون
تنتبذنان التعن أفلامامهما بزبز ص صمصم برا رحتما
تترمخرنان تضبطنان أولامامهما نوب تخف رmq انبتتم
زبدن ترهفا رز توصوصوا دحنا ب تفتلتم رؤن نقوض و
اخطآن تستغفلنان تختم بلى نلو عب تبارزنان ثار
ونفسهما حشرنا أقش أفلشمالهما ص وعبا أولعامتهما

تستنطقن اُسا هف استلھمتما اُنغب اُفباُجمعھما
 ربطنا فد بعابع تغلظون عر فبتلقاءھما اُؤاُزر تستوثقان
 خط نوؤو ف انسلتتم عنوس تداعب نغطو استامرتن
 تحتف نہمش اندد اھجدان مغل تمضمض شخ
 تتلاصقان تتف اُجھدان اقبضنان تتعقبن غضو تعزما
 قر استلزماتا تظفرنان تصادمتمتا تعشبا ذق زع تدمم
 عقف تصاعبنا اُلنفسھا وبتلقاءھما دعق صف ذو
 اُعددتھم طبون استنفرتمتا صلف ظ غلا قدمت تمھرن
 تستفزا رغا اھمعان اُفاد غثا استرھبتمتا غظ ولتلقاءھا
 حجور انتحس ص اُقن تنسرقوا وُ

اُردو برصغیر کی زبانِ رابطہٴ عامہ ہے اس کا اُبھار 11
 ویں صدی عیسوی کے لگ بھگ شروع ہو چکا تھا
 اُردو، ہند-یورپی لسانی خاندان کے ہند-ایرانی شاخ کی
 ایک ہند-آریائی زبان ہے۔ اس کا ارتقاء جنوبی ایشیاء
 میں سلطنتِ دہلی کے عہد میں ہوا اور مغلیہ
 سلطنت کے دوران فارسی، عربی اور ترکی کے اثر سے
 اس کی ترقی ہوئی

اُردو (بولنے والوں کی تعداد کے لحاظ سے) دُنیا کی
 تمام زبانوں میں بیسویں نمبر پر ہے۔ یہ پاکستان کی
 قومی زبان جبکہ بھارت کی 23 سرکاری زبانوں میں

سے ایک ہے۔

اُردو کا بعض اوقات ہندی کے ساتھ موازنہ کیا جاتا ہے۔ اُردو اور ہندی میں بُنیادی فرق یہ ہے کہ اُردو نستعلیق رسم الخط میں لکھی جاتی ہے اور عربی و فارسی الفاظ استعمال کرتی ہے۔ جبکہ ہندی دیوناگری رسم الخط میں لکھی جاتی ہے اور سنسکرت الفاظ زیادہ استعمال کرتی ہے۔ کچھ ماہرین لسانیات اُردو اور ہندی کو ایک ہی زبان کی دو معیاری صورتیں گردانتے ہیں۔ تاہم، دوسرے ان کو معاش اللسانی تفرقات کی بنیاد پر الگ سمجھتے ہیں بلکہ حقیقت یہ ہے کہ ہندی، اُردو سے نکلی اسی طرح اگر اردو اور ہندی زبان کو ایک سمجھا جائے تو یہ دنیا کی چوتھی (4th) بڑی زبان ہے

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: اردو زبان کی تاریخ، اردو کی ابتداء کے متعلق نظریات اور دکن میں اردو

اردو کو سب سے پہلے مغل شہنشاہ اکبر کے زمانے میں متعارف کروایا گیا واقعہ کچھ یوں ہے کہ برصغیر میں 635 ریاستیں تھیں جن پر اکبر نے قبضہ کر لیا اتنے بڑے رقبے کی حفاظت کے لیے اسے

مضبوط فوج کی ضرورت تھی اس لیے اس نے فوج
میں نئے سپاہی داخل کرنے کا حکم دیا ان 635
ریاستوں سے کئی نوجوان امڈ آئے سب کے سب
الگ الگ زبان کے بولنے والے تھے جس سے فوجی
انتظامیہ کو مشکلات کا سامنا تھا اکبر نے نیا حکم
جاری کیا کہ سب میں ایک نئی زبان متعارف کروائی
جائے تب سب فوجیوں کو اردو کی تعلیم دی گئی
جن سے آگے اردو برصغیر میں پھیلتی چلی گئی

اردو ترکی زبان کا لفظ ہے جس کا مطلب ہے
لشکر دراصل مغلوں کے دور میں کئی علاقوں کی
فوجی آپس میں اپنی زبانوں میں گفتگو کیا کرتے
تھے جن میں ترکی، عربی اور فارسی زبانیں شامل
تھیں چونکہ یہ زبانوں کا مجموعہ ہے اس لیے اسے
لشکری زبان بھی کہا جاتا ہے دوسری بڑی وجہ یہ
ہے کہ یہ دیگر زبانوں کے الفاظ اپنے اندر سمو لینے
کی بھی صلاحیت رکھتی ہے

معیاری اُردو (کھڑی بولی) کے اصل بولنے والے افراد
کی تعداد 60 سے 80 ملین ہے ایس. آئی. ایل نژادیہ
کے 1999ء کی شماریات کے مطابق اُردو اور ہندی دُنیا
میں پانچویں سب سے زیادہ بولی جانی والی زبان

ہے لینگویج ٹوڈے میں جارج ویبر کے مقالے: 'دُنیا کی دس بڑی زبانیں' میں چینی زبانوں، انگریزی اور ہسپانوی زبان کے بعد اُردو اور ہندی دُنیا میں سب سے زیادہ بولے جانی والی چوتھی زبان ہے اسے دُنیا کی کل آبادی کا 4.7 فیصد افراد بولتے ہیں

اُردو کی ہندی کے ساتھ یکسانیت کی وجہ سے، دونوں زبانوں کے بولنے والے ایک دوسرے کو عموماً سمجھ سکتے ہیں درحقیقت، ماہرینِ لسانیات ان دونوں زبانوں کو ایک ہی زبان کے حصے سمجھتے ہیں تاہم، یہ معاشی و سیاسی لحاظ سے ایک دوسرے سے مختلف ہیں۔ لوگ جو اپنے آپ کو اُردو کو اپنی مادری زبان سمجھتے ہیں وہ ہندی کو اپنی مادری زبان تسلیم نہیں کرتے، اور اسی طرح اس کے برعکس

پاکستان میں اُردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: پاکستان میں اُردو

اُردو کو پاکستان کے تمام صوبوں میں سرکاری زبان کی حیثیت حاصل ہے یہ مدرسوں میں اعلیٰ ثانوی

جماعتوں تک لازمی مضمون کی طور پر پڑھائی جاتی ہے اس نے کروڑوں اُردو بولنے والے پیدا کر دیئے ہیں جن کی زبان پنجابی، پشتو، سندھی، بلوچی، کشمیری، براہوی، چترالی وغیرہ میں سے کوئی ایک ہوتی ہے۔ اُردو پاکستان کی مشترکہ زبان ہے اور یہ علاقائی زبانوں سے کئی الفاظ ضم کر رہی ہے اُردو کا یہ لہجہ اب پاکستانی اُردو کہلاتی ہے۔ یہ امر زبان کے بارے میں رائے تبدیل کر رہی ہے جیسے اُردو بولنے والا وہ ہے جو اُردو بولتا ہے گو کہ اُس کی مادری زبان کوئی اور زبان ہی کیوں نہ ہو۔ علاقائی زبانیں بھی اُردو کے الفاظ سے اثر پارہی ہیں۔ پاکستان میں کروڑوں افراد ایسے ہیں جن کی مادری زبان کوئی اور ہے لیکن وہ اُردو کو بولتے اور سمجھ سکتے ہیں پانچ ملین افغان مہاجرین، جنہوں نے پاکستان میں پچیس برس گزارے، میں سے زیادہ تر اُردو روانی سے بول سکتے ہیں وہ تمام اُردو بولنے والے کہلائیے گئے پاکستان میں اُردو اخباروں کی ایک بڑی تعداد چھپتی ہے جن میں روزنامہ جنگ، نوائے وقت اور ملت شامل ہیں

بھارت میں اُردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: بھارت میں
اردو

بھارت میں، اُردو اُن جگہوں میں بولی اور استعمال
کی جاتی ہے جہاں مسلمان اقلیتی آباد ہیں یا وہ
شہر جو ماضی میں مسلمان حاکمین کے مرکز رہے
ہیں اِن میں اُتر پردیش کے حصے (خصوصاً لکھنؤ)،
دہلی، بھوپال، حیدرآباد، بنگلور، کولکتہ، میسور، پٹنہ،
اجمیر اور احمد آباد شامل ہیں۔ کچھ بھارتی مدرسے
اُردو کو پہلی زبان کے طور پر پڑھاتے ہیں، اُن کا اپنا
خاکہ نصاب اور طریقہ امتحانات ہیں۔ بھارتی دینی
مدرسے عربی اور اُردو میں تعلیم دیتے ہیں۔ بھارت
میں اُردو اخباروں کی تعداد 35 سے زیادہ ہے

جنوبی ایشیاء سے باہر اُردو زبان خلیج فارس اور
سعودی عرب میں جنوبی ایشیائی مزدور مہاجر
بولتے ہیں۔ یہ زبان برطانیہ، امریکہ، کینیڈا، جرمنی،
ناروے اور آسٹریلیا میں مقیم جنوبی ایشیائی
مہاجرین بولتے ہیں

اُردو پاکستان کی قومی زبان ہے اور یہ پورے ملک
میں بولی اور سمجھی جاتی ہے۔ یہ تعلیم، ادب، دفتر،
عدالت، وسیط اور دینی اداروں میں مستعمل ہے۔ یہ

ملک کی سماجی و ثقافتی میراث کا خزانہ ہے۔

اُردو بھارت کی سرکاری زبانوں میں سے ایک ہے۔ یہ بھارتی ریاستوں آندھرا پردیش، بہار، جموں و کشمیر، اتر پردیش، جھارکھنڈ، دارالخلافتہ دہلی کی سرکاری زبان ہے اس کے علاوہ مہاراشٹر، کرناٹک، پنجاب اور راجستھان وغیرہ ریاستوں میں بڑی تعداد میں بولی جاتی ہے بھارتی ریاست مغربی بنگال نے اردو کو دوسری سرکاری زبان کا درجہ دے رکھا ہے

لاطینی جیسی قدیم زبانوں کی طرح اردو صرف و نحو میں فقرے کی ساخت فاعل-مفعول-فعل انداز میں ہوتی ہے مثلاً فقرہ "ہم نے شیر دیکھا" میں "ہم"=فاعل، "شیر"=مفعول، اور "دیکھا"=فعل ہے کئی دوسری زبانوں میں فقرے کی ساخت فاعل-فعل-مفعول انداز میں ہوتی ہے مثلاً انگریزی میں کہیں گے "وئی سا آ لائن"

کہ بیر: شاعیر و خواناسی ناسراوی خہ لکی ہیندستان بوو۔ لہ دہورو بہری سالی ۱۴۴۰ دا لہ شاری بہ نارہس لہ دایک بووہ۔ باوک و دایکی کہ بیر موسلمان بوون و ناوی کہ بیریان (کہ یہ کیک لہ ناوہ کانی خودای موسولمانانہ)

له سەر مندالە کە یان ناوێ. کەبیر لە لای پاماناندای
 هیندوو شاگردی کردوو و زانیی زۆری ئەو کاریگەری
 زۆری لە سەر کەبیر کردوو. هەر وەها هۆنراوە نووسانی
 فارسی وە کوو مەولانای رۆمی تا رادەیه ک لە سەر بیرورا
 و هۆنراوەی کەبیر کاریگەر بوون. کەبیر شاعیریکی
 شەفاهی بوو و زۆربەیی هۆنراوە کانی سینە بە سینە لە
 ناو خەڵکدا هاتوێ یان مۆریدە کانی نووسیویانەتەو.
 ناوەرۆکی شیعەرە کانی بە زۆری عێرفانین و زۆر رەخنەیی
 لە دوژمنایەتی ئایینی گرتوو. هەر وەها رەخنەیی لە
 رەوالەت پەرستی، ریا و هەندیک لە دابونەریتە کانی
 کوو لگای هیندی گرتوو. لە سەر بزووتنەوێ بەهە کتی و
 ئایینی سیکیزم کاریگەری بوو و لە هیند و ولاتانی
 دەور و بەریدا شوینکەوتوانیکی زۆری هەیه.
 شوینکەوتوانی کەبیر رێبازی کەبیریان داناوێ کە لە
 ئێستەدا نزیکیی ۱۰ ملیۆن شوینکەوتووی لە باکوور و
 ناوەرەستی هیندا هەیه [۲]. لە سەرەتای سەدەیی
 بیستەمدا رابیندرانات تاگۆر خواوەنی خەلاتی نۆبڵ لە
 کتیبی چریکە کانی کەبیردا سەد شیعری کەبیری بە
 هاوکاری ئیقلین ئاندەرھیل وەرگێرایە سەر ئینگلیزی و
 ئەم شاعیرەیی زیاتر بە دنیا ناساند.

له سالى ۱۴۴۰ له دايك بووه. ئه گهرچى برېك كهس له
 دايكبوونى ئهويان به ۱۳۹۸ تۆمار كردوه [۳]. سه بارهت
 به ژيانى كه بير قسه و ئه فسانه و چيرۆكى زور ههيه، ئهم
 جياوازيان له كات و شوينى له دايك بوون و
 كه سايه تى دايك و باوكيه وه دهست پى ده كا. [۴]
 چونكه هيندووان و موسلمانان ههردوو تا رادهيه ك
 كه بير له خويان دهزانن و ههركام ههوليان داوه كه زورتر
 به لاي خوياندا راي بكيشن. بو نموونه له ئه فسانهيه كدا
 ههنديك گوتوويان به دايكى كه برههمه نيك بووه به
 كچينى ماوه ته وه و شووى نه كردوه و له دواى زيارهت
 كردنى زيارهتگهيه كى پيرۆزى هيندووه كان به جوړيكي
 خودايى زكپر بووه و دواتر كه بيرى بووه. به لام له بهر
 ئه وهى كه ميژدى نه بووه كوربه كهى داوه به پياو و ژنيكى
 جوڭلاى هه ژارى موسلمان [۵]. يان گوتراوه كه دايكى
 بيوه ژن بووه و له ترسى به دناوى سپاردوويه تى به پياو و
 ژنيكى موسلمان. به لام ئه وهى كه تا رادهيه كى زور
 رېك كه وتن له سه رى ههيه و كه متر له ئه فسانه ده چى
 ئه وهيه كه باوك و دايكى كه بير موسلمان بوون و ناوى
 كه بير يان له سه ر ناوه [۶]. جگه له مه له سه ر شوينى له
 دايكبوونى ئه و رېك كه وتن ههيه كه له شارى به نارهس

يان له دهوړی ئه ويدا له دايک بووه.

که بيرهر له تهمه نى مناليه وه چوه ته لای راما نندای
هيندوو و بووه به شاگردى و بير و پای ئه و له سهرى زور
کاريگه ر بوه و له شيعره کانيدا زور باس له م په يوه ندي ه
شاگرد و ئوستاديه ده کات. هرچه ند موسلمانان کان
ده لين که بير له دواى راما نندا که وتوه ته ژير چاوديري
سوڤيه کى موسلمان به ناوى پير تا کيى جانسى که
خه لکى شارى جانسيى هيند بوه، به لام که بير له
شيعره کانيدا باسى که سيکى وه هاى نه کردوه. [۷]
ههروه ها که بير به پيچه وانه ي مورتازه بره همه نه کان
بنه ماله و ژن و منالى بوه و ژيانى دنيايى ته رک
نه کردوه. ئه و وه کوو باوکى به پيشه ي جولايى ژيانى
بردوه ته سهر و وا دياره خوينده وارييه کى زورى نه بوه. وا
دياره که بير له بهر ئه و بير و را جيا وازانه ي که بوويه تى
له به نارسدا که بنکه ي بره همه نه کان بووه که و ته بهر
ره خنه و ئازار و له سالى ۱۴۹۵ دا له به نارس ده رکراوه، که
له ئه و کاته دا ده ور و بهرى شه ست سال له ژيانى تيپه ر
بوو بوو. له دواى ئه م رووداوه که بير روو له باکوورى
هيندستان ده کا و له گه ل کو مه ليک له موريدان و
بنه ماله که يدا ژيانى له وى ده با ته سهر. [۸][۹]

که بیر له سالی ۱۵۱۸دا کۆچی دواپی کردوه و له شاری
 ماگههر، له هیندا به خاک سپراوه. ئەفسانهیه ک له
 سهردنی ههیه که دهلیت له دواپی مردنی که بیر له
 نیوان موریده کانیدا ناکۆکی ساز بوو که تهرمه کهی
 که بیر چی پیکهن. موسلمانان دهیانویست بیثۆرن و
 به شیوازی موسلمانانی بینیزن و هیندووه کانیش
 دهیانویست تهرمه کهی بسووتینن و خۆله میشه کهی
 هه لگرن. بهم جوهره نزیک بوو شهر له بهینیاندا ساز
 بییت تا که بیر خۆی پی نیشان دان و گوتی که سهیری
 تابووته کهی بکهن. ههروهها پیی وتن که له نیو
 تابووته کهدا باوهشیک گولی بۆن خۆش له جیی
 تهرمه کهدا ههیه. ئەشی هیندوه کان نیوهی ئەو گولانه
 هه لگرن و بیبه نهوه بو شاری به نارس و لهوی
 بیسووتینن و موسلمانان کانیش ئەو نیوه کهی له شاری
 ماگههردا بنیزن. بهم جوهره شهر پی نیوان موریده کانیش
 دواپی پیهات. [۱۰]

سامورایی یا بوشی ژاپونی جنگجو نام ایسه. سامورایی
 لوغت فگیفته بوبوسته جه سابورای کی اونه معنی
 لوغت یعنی کسی خدمتا گودن. تارئخ میان ایتا طبقه
 خاص ژاپون جامعه میان بید. و تا قبل سال 1868

(میجی دوره آغاز) ایتا جرگه جه خلابرا ژاپون میان بید. سامورایی اول بار سیاسی هرج و مرج زمات میان (1573-467) موهم بوبوستید. اَ زمات میان ژاپون اورشین و هش پرکه بوبوسته بو. و هر کی خوره ، ایتا صارا میان حکومت گودی. اَ تارخی دوره میان، ژاپون دورون پور جنگانی اتفاق دکفته و نیاز به سامورایین ویشتر بوسته. و سامورایین قوت بیگفتید. قرن دوازدهم میان ، دو تا کوگا ژاپون دورون قودرت دشتید. ایتا تایرا کوگا و اویتا میناموتو کوگا نام دشتید. اَ دوتا کوگا ویشتر ژاپون صارای مالک بید و ده کوگاهانه امره پور جنگ بیگفتید. سال 1192 میان، میناموتو یوریتومو موفق بوبوسته ایتا سیاسی قودرت بدست باوره و شوگون جاجیگاه خوره چکونه. یوریتومو کاماکورا سلسله تاسیس بوگوده و اونه فرمانروایی کل ژاپون میان آغاز بوبوسته. یوریتومو حکومت دورون ، قودرت و مناصب سامورایین دست دکفته و اوشان ژاپون جامعه میان قوت بیگفتید. قرن شانزدهم میان، تویوتومی هیده یوشی (1537-1598) شوگون بوبوسته. وی پور جنگان دورون پیروزا بوسته و خو رقیبان دشکنه و همه کوگاهانه فوگوردانه و ژاپون ایجایی وجود باورده. وی ایتا

طبقاتی نظام وجود باورده و دستور بدا فقط سامورایین
 تنید خوشانه شمشیرانه بدارید. سابقه زما ت ، وختی
 جنگ نوبو و صلح و آرامش بو سامورایین کشاورزی یا
 گا کلف کار گودید. هیده یوشی بوگفته کی سامورایین
 دو راه ویشتر نرید. یا کشاورز ببید یا سامورایی بمانیدو
 هیده یوشی ، سامورایین فرمان بدا کی یا کشاورزی و
 بچارکار بوکونید یا اگر تصمیم بیگفتید سامورایی ببید
 قلایان و کله بستان دورون، خلابران (سامورایین) امره
 زندگی بوکونید. هیده یوشی قانونی وضع بوگوده کی
 فقط سامورایین تنستید خوشانه امره شمشیر بدارید. ا
 طبقاتی نظام کی هیده یوشی چگوده ، توگوگاوا ایاسو
 زما ت قوت بیگفته.

ادو دوره میان (1603-1867)، سامورایین، ژاپون جامعه
 میان ، جاجیگاه خاص و موهم بوبوسته. قبلا ایتا
 سامورایی ، کشاورزی ، پیلہ وری یا بازار مجی گودی.
 سامورایین همه تان ایتا کله بست یا قلا دورون زندگی
 گودید و اوشانه ارباب و چکنه اوشانه دس اوکوف بج
 فدایی. باخی سامورایین ایسا بید کی ارباب یا چکنه
 نشتید. اوشانه دوخادید رونین. ا جرگه کی اوشانه نام
 رونین بو ا دو دوره میان پور مشکل وجود آوردید و آشوب

و جنایت گودید. بعد سکی گاهارا جنگ کی توگوگاوا
 کوگا پیروز بوبوسته و بتنسید خوشانه رقیبان دَشکن
 بدید. ژاپون 250 سال صلح میان دوارسته و توگوگاوا
 کوگا واستی دوشمن و رقیب نیسا بو و همه تان
 جوخوفته بید. هنه واستی جنگستن اهمیت و مبارزه
 چم کم بوبوسته. پور سامورایین سیاستمدار، معلم و
 بازیگر بوبوستید. وختی میجی دوره فرسه و فئودالیسم،
 ژاپون میان خاتمه بیگفته، سامورایی همیشک
 واستی ژاپون جامعه میان دیمه بوبوسته.

ژاپونی شمشیر

ایتا شمشیر ایسه کی مردوم اونه امره سامورایی
 شناسید. قدیمی ژاپونی شمشیر (نارا دوره) میان،
 چوکوتو نام بو کی پهن تیغه دشتی. ولی نهصد سال
 اخیر میان، ویشتر شمشیرانه خمیده تیغه امره چکودید.
 ا شمشیران نام (اوچیگاناتا) و (کاتانا) بو. او زمات میان،
 دوتا کوچی شمشیر وجود دشتی کی اوشانه نام
 واکیزاشی و تانتو بو. پور سامورایین دوتایی هم کوچی و
 هم پيله شمشیر استفاده گودید. مثلا هم واکیزاشی و
 هم کاتانا. ترکیب ا دو شمشیر سامورایی سمبل
 بوبوسته. وختی ایتا سامورایی دوتا شمشیر ایتا دراز و

ایتا پاچ اوسادی خوامره حمل گودی اصطلاحاً دوخادید
دایشو (یعنی پيله دانه و کوچی دانه). ادو دوره میان
فقط سامورایین اجازه دشتید دایشو بدارید.

یومی

یومی ژاپونی پيله کمان نام ایسه. یومی سنگوکو دوره
جه رونق بکفته. وختی سامورایین تانگاشیما توفنگ
(ژاپونی شمخال توفنگ) امره آشنا بوبوستید. ولی پور
سامورایین ایسا بید یومی امره به عنوان ایتا ورزش
استفاده گودید. یومی جنس چگوده بوبوسته بو جه
بامبو، چوب، نی و چرم. یومی تیر پینجاه تا صد متر
بیگاده بوستی. یومی امره اسب سر ویشتر تیر بیگادید
کی ا ورزشه دوخادید یابوسامه.

پیشدار

ژاپونی پیشداران نام یاری و ناگیناتا ایسه کی
سامورایین اوشانه امره جنگستید. یاری ایتا پیشدار بو
کی جنگ دورون ناگیناتا جانشین بوبوسته. یاری ایتا
انفرادی سلاح نوبو بلکه ایتا جرگه آشیگارو (پیاده خلابر)
کی داوطلب سرباز بید اونه امره جنگستید. پیش دار
نسبت به شمشیر جنگ دورون ویشتر تاثیر بنا و

جنگستن موقع پیادہ و سوارہ جولو بخر بو.

انسان دا جوڑ دد پلان والے دو پیراں تے چلن والے بن
مانساں دے ٹبر نال اے تے سدھا کھلونا، دوپیراں
تے چلنا، ہتھاں تے اوزاراں دا ودھیا ورتن، اک وڈا
دماغ تے پوؤں وٹیاں ربتلاں ایہدیاں اچیچیاں صفتاں
نیں ڈی این اے تے پرانیاں ہڈیاں دسدیاں نیں جے
انسان چڑدے افریقہ دے پاسے توں 200000 ورے
پیلاں ٹریا تے 50000 ورے پہلے اپنے بندے نویں
پنڈے تے سوچ دے وکھالے تے اپڑیا [1] دوجے آگو
مانس نوں سامنے رکھو تے ایدے کول اک بہت
ودیا تے وڈا دماغ اے

انسان سوچ سکدا اے، بولی بول سکدا اے، تے ریہڑ
مکاسکدا اے سوچن دے ایس ودویں ول نال اوس
کول اک سدا کھڑا پنڈا اے تے ازاد ہتھ نیں جناں نال
اوہ کئی کم کر سکدا اے تے کسے وی ہور جیون دے
مقابلے وچ ودیا اوزار بنا تے چنگے ول نال ورت سکدا
اے ہور وی اچی پدھر دیاں سوچاں جیویں اپنی
پچھان، عقل تے سیانف [2] اوہ گلاں نین جیہڑیاں کم
اوہنوں 'بندہ' بنادیاں نیں انسان سوائے انٹارکٹکا دے
سارے براعظماں تے ریندا اے زمین تے انسانی

گنتی ست ارب توں ود اے [3]

اج دے انسان دا ٹانچہ تے پنڈا پرانا سیانا مانس توں
وشکارلے پتھ ویلے وچ 200,000 ورے پہلاں افریقہ
رچ وکھالے وچ آیا [5] تیسرے پتھر ویلے دے مڈ
تے 50,000 ورے پہلے اپنی ہن دی سوچ تے رہتل ؛
اپنی بولی تے موسیقی نال انسان نے اپنا آپ دسیا
افریقہ وجوں انسان 70,000 ورے پہلے نکلیا تے
ساری دنیا تے پھیل گیا تے اپنے توں پہلے دے
پرانے انسانی مانساں نوں مکادتا 40,000 وریاں وچ
اوہ ایشیاء یورپ تے اوشیانا تے پھیل گیا 14,500 ورے
پہلے دے نیڑے تریڑے اوہ اتلے تے دکھنی امریکہ
تک اپڑ گیا [6]

10000 ورے پہلے تک انسان دا گزارا شکار تے سی
وائی بیجی دے ٹرن نال انسان کول کھان پین نوں
فالتو شیواں جیدے نال بپار تے کاروبار ٹرے دھاتیں
دے اوزاراں دا بنن تے ورتن ٹریا ڈنگراں نوں پھڑ
کے پالیا جان لگیا 6000 ورے پہلے مصر عراق تے
پنجاب وچ رہتلاں تے سرکاراں دی نیو پئی فوجاں
دی بنان دی بچاؤ لئی لوڑ پئی تے دیس دا پر بندھ
چلان لئی ایس کم دے لوک رکھے گئے کم دیاں

شیواں لئی دیس اک دوجے دا ہتھ وی ونڈاندے سن
تے ایس لئی لڑائیاں وی لڑیاں گیاں

پرانہ یونان اک مڈلی ریتل سی جتھوں لوکراج،
فلاسفی سائنس اولمپک کھیڈاں لکھتاں تے ڈرامہ
2000 توں 3000 ورے پہلے ٹرے [7] لیندے
ایشیاء توں یہودیت تے ہندستان توں ہندو مت وڈیاں
تے مڈلیاں مزہبی سوچاں سن پچھلے 500 وریاں
وچ یورپ وچ پرنٹنگ پریس دے بنن ہور نویاں چیزاں
بنن تے اک انقلاب لے آندا یورپی کھوجیاں نے
دنیا کھنگالدتی تے ساری دنیا تے یورپ نے مل مار
لیا

20 ویں صدی دے انت تے انفارمیشن ویلے دا مڈ
بجن تے دھیا اک نویں ویلے وچ آگئی تے اک
دوجے نال جرگئی ایہ دنیا ہن اک پنڈ وانگوں اے
ایس ویلے 2 ارب دے نیڑے انسان انٹرنیٹ نال اک
دوجے نال جرے ہوئے نیں [8] 3 3 ارب لوک
موبائل فون ورت رے نیں [9]

انسان دا قد نسل جغرافیہ کھان پین تے کم نال جرّیا
اے اک جوان وشکارلے ناپ دے انسان دا قد 1.5 to
1.8 میٹر (5 to 6 فٹ) ہو سکدا اے اک انسانی مادھ دا

جوکھ 54-64 کلوگرام تے نر دا 76-83 کلوگرام ہوندا
اے [10][11]

جنا زنانی دے ملن نال زنانی یا مادہ اندر نیانے دے
ہون دا کم ٹردا اے تے 9 مہینیاں مگروں اوہ جمدا
اے انسان دے نیانے دا جمنا دوجے بن مانساں
نالوں چوکھے درد والا ہوندا اے تے ایدے نال موت
وی ہوسکدی اے [12] ایدا وجہ انسانی نیانے دے
سر دا وڈا ہونا تے دو پیراں تے چلن باجوں زنانہ
پیلوس ہڈیاں دا تنگ ہونا اے [13][14] نیانہ جمن
تے زنانیاں دے مرن دی گنتی غریب دیساں وچ زیادہ
اے [15] امیر دیساں وچ جہے نیانے دا جوکھ 3-4
کلو (6-9 پاؤنڈ) تے قد 50-60 سینٹی میٹر (20-24
انچ) ہوندا اے غریب دیساں وچ کا کے دا تھوڑا
جوکھ ہونا اوہناں دے مرن دی وڈی کارن اے
انسانی نیانے جمن ویلے بالکل بے بس ہوندے نیں
تے 12 توں 15 وریاں دی عمر وچ جنسی ناپ نال
وڈے ہوندے نیں انسان دے جین دی عمر
وکھرے دیساں وچ وکھری اے امیر دیساں وچ زیادہ
تے غریب دیساں وچ تھوڑی ہانگ کانگ وچ جنیا
دی ایورج عمر 78.9 تے زنانیاں دی 84.8 اے سوازی

لينڊ وچ ايم 31.3 اے [16] اک فرانسيسي سوانی
جين کالمنٽ نوڻ 122 ورے دی عمر نال سب توڻ
زياده عمر دی انسان منيا گیا اے [17]

ڪراچي (اردو: ڪراچي، انگريزي: Karachi) پاڪستان
جو سڀ کان وڏو شهر ۽ صنعتي، تجارتي، تعليمي،
مواصلاتي و اقتصادي مرڪز آهي ڪراچي ۽ جي
رھواسي ۽ ڪي ڪراچيائيٽ سڏيو ويندو آهي. ڪراچي
دنيا جو ٻيون وڏو شهر آهي [3] ڪراچي پاڪستان
جي صوبي سنڌ جو گادي جو هنڌ آهي ڪراچي شهر
وڏي سمنڊ جي ساحل تي سنڌو ٽڪور جي اتر اولهه
۾ قائم آهي پاڪستان جي سڀ کان وڏي بندرگاهه ۽
هوائي اڏو به ڪراچي ۾ قائم آهي ڪراچي 1947ء
کان 1960ء تائين پاڪستان جو گاديءَ جو هنڌ به
رھيو ڪراچي شهر نه رڳو سنڌ جو ڪاروباري مرڪز
آهي، پر خطي ۾ هڪ اهم بندر پڻ آهي.

موجوده ڪراچي جي جڳهه تي واقع قديم ماھي
گيرن جي بستين مان هڪ جو نال ڪولاچي جو
ڳوٺ هيو انگريزن اڻويهين صدي ۾ هن شهر جي
تعمير و ترقي جون بنيادون وڌيون 1947ء ۾
پاڪستان جي آزادي جي وقت ڪراچي کي نوآموز

ملڪ جو گاديءَ جو هنڌ منتخب ڪيو ويو ان جي
 وجه سان شهر ۾ لکين مهاجر جو دخول ٿيو
 پاڪستان جي گاديءَ جو هنڌ ۽ بين الاقوامي بندرگاهه
 هئڻ جي وجهه سان شهر ۾ صنعتي سرگرميون ٻين
 شهرن کان پهريان شروع ٿي ويون 1959ء ۾
 پاڪستان جي گاديءَ جو هنڌ اسلام آباد منتقلي جي
 باوجود ڪراچي جي آبادي ۽ معيشت ۾ ترقي جي
 رفتار گهٽ ناهي ٿي . پوري پاڪستان مان ماڻهون
 روزگار جي تلاش ۾ ڪراچي ايندا آهن ۽ ان جي وجهه
 سان هتي مختلف مذهبي، نسلي ۽ لساني گروهه آباد
 آهن ڪراچي کي ان وجهه سان مني پاڪستان (Mini
 نڊو/Pakistan) پاڪستان به چيو ويندو آهي ان
 گروهن جي باهمي ڪشيدي جي وجهه سان 80 ۽ 90
 جي ڏهاڙين ۾ ڪراچي لساني فسادن، تشدد ۽
 دهشت گردِي جو شڪار رهيو بگڙندڙ حالتن کي
 سنڀالڻ جي لاءِ پاڪ فوج کي به ڪراچي ۾ مداخلت
 ڪرڻي پئي اڪويهين صدي ۾ تيز قومي معاشي
 ترقي سان گڏ و گڏ ڪراچي جي حالتن ۾ تمام
 تبديلي آئي آهي ڪراچي جي امن عامه جي
 صورتحال ڪافي بهتر ٿي آهي ۽ شهر ۾ مختلف

شعبن ۾ ترقي جي رفتار ۾ تمام اضافو ٿيو آهي
ڪراچي درياءَ سنڌ جي ڏهاني جي اترين حد تي واقع
آهي شهر هڪ قدرتي بندرگاهه جي گرد وجود پايو
ڪراچي 24° 52' اتر ۽ 67° 03' اوڀر تي واقع آهي

سنڌو ٽڪور اتي ٺهي ٿي جتي سنڌو درياءُ عربي
سمنڊ ۾ ڇوڙ ڪري ٿو. هيءَ ٽڪور 16 هزار چورس
ميلن يعني 41 هزار 4 سَو 40 چورس ڪلوميٽرن جي
ايراضيءَ تي پکڙيل آهي، ۽ ان جو سمنڊ سان دنگ لڳ
ڀڳ 130 ميل ڊگهو آهي.

سموري ٽڪور تي ڪيتريون ننڍيون ننڍيون
وسنديون آباد آهن پر ڪو به وڏو شهر آباد نه آهي.
ٽڪور کي ويجهي ۾ ويجهو شهر ٺٽو ۽ سنڌ جو وڏو ۾
وڏو شهر ڪراچي اولهه طرف آهن. سنڌ جو ٻيون وڏي
۾ وڏو شهر حيدرآباد سنڌو ٽڪور کان 130 ميلن جي
فاصلي تي اتر ۾ واقع آهي.

سنڌو ٽڪور تي سراسري گرمي پد جُولاءِ جي مهيني
۾ 70 کان 85 درجا فاهانائيت جڏهن ته جنوريءَ ۾ 50
کان 70 درجا فارهائيت رهندو آهي. ڪنهن عام سال
۾ ان ٽڪور تي 10 کان 20 انچ وسڪارو ٿيندو آهي.

هن وقت سنڌو درياءَ مان تازو پاڻ نه ملڻ ڪري سنڌو
ٽڪور ماحولياتي دٻاءُ جو شڪار آهي. سنڌو ٽڪور جا
ٽمر ٻيلا ۽ ان ۾ پلجندڙ سموري جنگلي جيوت توڙي
آبي جيوت جيئن ان جي جنگ هارائيندي نظر اچي
رهيا آهن. سنڌو ٽڪور جا ٽمر ٻيلا جيڪي اڳي ۰۰۰
هڪٽرن تي پکڙيل هئا، سي هاڻي رڳو ۰۰۰ هڪٽرن
تائين محدود رهجي ويا آهن. ساڳيءَ ريت جهينگي ۽
پلي جو نسل پڻ خطري ۾ آهي ۽ ان ڪري نازڪ
مرحلي مان گذري رهيو آهي جو سندن جياپو سمنڊ
جي ڪاري پاڻي ۽ سنڌو درياءَ جي مٺي پاڻيءَ جي
ملاپ تي دارومدار رکي ٿو.

توهان اهڙي صفحي جو ڳنڍڻو وٺي هتي پهتا آهيو،
جيڪو اڃا وجود نه ٿو رکي. اهڙو صفحو جوڙڻ لاءِ
هيٺين باڪس ۾ ٽائپ ڪرڻ شروع ڪريو (امدادِي
صفحو ڏسندا). جي توهان هتي غلطيءَ ۾ اچي ويا
آهيو ته رڳو پنهنجي جهانگوءَ جو back بٽن ڪلڪ
ڪندا.

خبردار: توهان لاگ ان ٿيل ناهيو. هن صفحي جي
سوانح ۾ توهان جو آءِ پي پتو درج ڪيو ويندو.
سند، جنهن جو صحيح اچار ”سنڌو“ آهي، سو

شروعاتي طرح انهيءَ نديءَ جو نالو آهي، جيڪا
 الهندن ملڪن ۾ ”انڊس“ (Indus) جي نالي سان
 سڃاتي وڃي ٿي. اهو غلط اُچار انهيءَ ڪري قائم
 رهيو، جو اهو سڪندر اعظم جي ساٿين سندس
 ڪاهن جي تذڪرن ۾، ڪتب آندو هو، ۽ اهو پوءِ عام
 استعمال ۾ اچي ويو. مشرقي اُچارن ۾ اهڙي ڦير گهير
 واقع ٿيندي رهندي آهي. حضرت عيسيٰ عليه السلام
 کان هڪ صدي پوءِ جوڙيل هڪ ڪتاب ۾
 ”سنٿاس“ (Sinthos) نالو آيل آهي، جيڪو اصل ۾
 ڪجهه وڌيڪ قريب آهي. بعد ”سند“ جو نالو
 انهي ملڪ تي پيو، جنهن کي سنڌو نديءَ جو هيٺيون
 وهڪرو رجائي ٿو، يعني اهو ملڪ انهن ڏاني ندين
 جي سنگم کان هيٺ تي آهي، جن جي گڏيل نالي تي
 ۽ ان کان مٿي واري ملڪ کي ”پنجاب“ سڏيو ويو،
 جنهن منجهان اُهي وهيون ٿي. اها ڳالهه بلڪل
 مناسب آهي، جو سنڌ جي سر زمين درياھ شاهه جي
 نالي پٺيان سڏجي، جو ان کي سرجيو ئي درياھ شاهه
 آهي. ان سموري ڏيهه کي، جيڪو ڏيگهه ۾ سوين
 ميل ۽ ويڪر ۾ سو ميلن تائين آهي، سنڌوءَ جي پاڻي
 ڪٽو ڪٽو ڪري اُٿي تهه مٿان تهه رکي جوڙيو ۽

ٿانڪو ڪيو آهي. جنهن پٽيءَ کي اڄ اسان جا پير
 لتاڙين ٿا، سا اها ساڳي پٽي آهي، جنهن کي موهن
 جي دڙي وارا ۽ سندن وڏا لتاڙيندا هئا: يعني سنڌوءَ جو
 لوڙهي آندل لٿ، جنهن کي گرميءَ، پاڻيءَ ۽ ساوڪ
 جي تاثير ستاري سنواري، هڪ سنئين سڌي ميدان
 جي شڪل ۾ ماڻهيءَ جي چيڙن تائين ائين پٽاري
 ڇڏيو آهي، جن ته ان جو ڪو چيهه ئي نه هجي فرق
 رڳو ايترو آهي ته جنهن ڌرتيءَ کان هو واقف هئا، تنهن
 جو مٿاڇرو ڪي پنجاهه صديون اڳ اڇوڪي
 مٿاڇري کان ڪجهه فٽ هيٺ هو ۽ ان جو سمنڊ سان
 ميلاپ اڇوڪي هنڌ کان ڪافي اندر ٿي ٿيو، باقي ان
 جي مٿاڇري جو مهانڊو، ان جا هڪ يا ٻئي پاسي ان
 لڪا لاهه اڇوڪي چٽيءَ بلڪل واضع مهانڊي کان ٿي
 سگهي ٿو ته ڪجهه ڦريل هجن. پر اهو فرق به خالي
 اکين سان ڏسي نه سگهيو. سنڌ جي ان ميدان جي
 وڌيڪ باريڪ جانچ ڪبي، پر پهريائين پر وارين سر
 زمينن تي نظر ڦيرائي وٺون.

سنڌوءَ جي ويڪريءَ ماڻهيءَ جي کاٻي پاسي، يعني
 اوڀر کان، هندستان جو وسيع ريگستان، ٿر، آهي. جنهن
 ۾ لاڳيتو ٽي سوء ميل سڄي سڄي آهي ۽ جيڪو

هري هري چڙهندو، وڃي ابو ٽڪريءَ ۽ اوالي ٽڪرن
 تي کڻي ٿو. ڄمڙائوءَ جي منڍ واريءَ ويڪرائي ڦاڪ
 جي ڏکڻ کان ويندي ڪڇ جي رڻ تائين ٻنهي علائقن
 جي وچ وارو ٽڪرائين واضح ۽ چٽو آهي، جيئن سمنڊ
 جو ڪپر- واريءَ جا دڙا ائين اوچتو نروار ٿين ٿا، جيئن
 ڪنهن سڌي سنوئي ميدان ۾ چپن جون قطارون،
 پريان اُتر ۾، واريءَ جون پتون ڪڇي ۾ گهڙي اچن
 ٿيون، ۽ سندوءَ جي لپٽ وارياسي علائقي ۾ ڪافي
 اندر تائين هلي وڃي ٿي. اهڙيءَ طرح، انهن ٻنهي
 ٽڪرن جي وچ ۾، جيڪي طبعي لحاظ کان مختلف
 مُول منڍ وارا آهن، اصل ويڇو گهڻي ڀاڱي ميسارجيو
 وڃي. ائين ڪڻي چئجي ته ٿلهي ليڪي، ڪڇي کان ٿر
 جو ويڇو هن علائقي ۾ ڪجهه وڌيڪ اوڀر ڏانهن
 آهي. ڏاکڻي ۽ اترئين ڀاڱي ۾ وارياسي جي سنڌي جو
 هيءَ فرق ڏکڻ- اولهه جي چوماسي جي پل نبل ۽
 گهاٽيءَ واديءَ جي ڪري ڦرندو گهرندو رهي ٿو.
 ساڄي يا اُلهندي پاسي کان اصل سنڌ جون حدون
 انهن ڪڪرالين ماڻھن جي چيڙي جي سنوت ۾ نظر
 اينديون، جيڪي بلوچستان جي اندر ڦلهجي ويندڙ
 ٽاڪرو علائقي تائين هليون وڃن ٿيون. پر حقيقت ۾

ان مٿانهين پٽ سان هڪدم لڳولڳ زمين ٽڪرين
 تان وهي آيل لت منجهان ٺهيل آهي. اها سنڌوءَ جي
 لت کان بلڪل نرالي ٿئي ٿي. اهو تر جنهن کي
 مڪاني طرح ”ڪاڇو“ سڏيو وڃي ٿو ۽ گهڻي ڀاڱي
 سوڙهو آهي، سو سليمان جبل ۽ بولان لڪ کان ڏکڻ
 طرف ويندڙ جبلن جي وچ ۾، ڊيگهه ۾ وڌندي،
 ڪيترن هزارين چورس ميلن جو علائقو ٺاهي ٿو. ان
 جو جيڪو ڀاڱو سنڌوءَ واري ڪڇي کي ويجهي ۾
 ويجهو آهي، سو چيڪي مٽيءَ جهڙي مٽيءَ جو
 تراڪڙو بيابان آهي، جتي سبزو ۽ ساوڪ نه هئڻ جي
 برابر آهن. اهو بيابان هڪ قدرتي روڪ آهي- اهڙي ئي
 اڏول، جهڙا آهي جبل، جيڪي ان طرف جون ٻيون
 حدون ٺاهين ٿا. ان بيابان جي ڪري ئي ڪڇيءَ جو
 هيءَ علائقو گهڻو ڪري سياسي طرح ڏکڻ اوڀر وارين
 ايراضين جي بدران اتر وارين ايراضين سان لاڳاپيل
 سمجهيو رهيو آهي. سنڌ جي ڪڇي جي اولهه ۾
 جيڪو جابلو ٽڪرو آهي، سو بيهڪ ۾ اوڀر واري
 ريگستاني ٽڪري سان عجيب مشابهت رکي ٿو. پر
 ابتيءَ ترتيب سان: يعني اترين ڀاڱو ڪڇيءَ جي
 ڇيڙي کان ويندي منڇر تائين بظاهراً ڀڳل ڪوٽ

ٺاهي ٿو، جڏهن ته منچر کان ڏکڻ طرف ڌار ڌار ٽاڪرو
 چپر نظر ايندا، جن جي وچ ۾ سئين پٽ جون
 ايراضيون آهن، ۽ سمورو تر ڏکڻ ڏانهن هلندي، هوريان
 هوريان ويڪر ۾ وڌندو ۽ اُچارئيءَ ۾ گهٽبو وڃي ٿو ۽
 اولهه پاسي کا ظاهري حد ٺاهيندو نظر نٿو اچي.
 انهيءَ پاسي وڌندي، حب ندي ۽ ڪي ننڍيون
 ٽڪريون اُڪري، اسين لس جي ميدان ۾ پهچون ٿا،
 جيڪو سمنڊ جي ڪپر کان ساڻيڪو ميل اُتر طرف
 هليو وڃي ٿو ۽ جنهن جي وڌ ۾ وڌ ويڪر انهيءَ
 مفاصلي جي اڌ جيتري ٿيندي. اهو ميدان پورالي نديءَ
 ۽ ڪن ننڍين نين جي آندل لت منجهان جُڙيو آهي. ۽
 مٿي ڄاڻيل ڪڇيءَ جي ميدان وانگر، جنهن سان اهو
 گهڻي مشابهت رکي ٿو، ڪڏهن ڪڏهن سياسي
 طرح سنڌ سان لاڳاپيل پر گهڻو ڪري ان کان ڌار رهيو
 آهي. هيءُ انهن علائقن جو مختصر بيان آهي، جن
 جون ڪڏهن ننڍيون ڪڏهن وڏيون ايراضيون اُن سر
 زمين سان شامل رهيو آهن، جنهن کي سياسي طور
 ”سنڌ“ جي نالي سان ياد ڪيو وڃي ٿو. ائين چئي
 سگهجي ٿو ته طبعي لحاظ کان سنڌ جي اوڀر وارا
 وارياسا پٽ راجپوتانا جو ۽ اولهه وارا ننڍا ٽڪر
 بلوچستان جو حصو آهن. تحقيق، الهندي ڪوهستان

يعني ڪاڇي جا ۽ اڀرندي ريگستان يعني ٿر جا
 رهواسي ”سند ڏي هلڻ“ جي ڳالهه ڪندا آهن: هنن
 وٽ سند جي معنيٰ اهائي اصل واري آهي، يعني اها
 سر زمين، جنهن کي سندو نديءَ ٺاهيو ۽ سدا تاتيو
 آهي. اڄ جيڪو پرڳڻو ان نالي سان اسان جي سامهون
 آهي، تنهن جي بيهڪ 27 ڊگريون 30 منٽ ۽ 23
 ڊگريون 35 منٽ اتر ويڪرائي ڦاڪ ۽ 66 ڊگريون 42
 منٽ ۽ 71 ڊگريون 10 منٽ اوڀر ڊگهائي ڦاڪ جي وچ
 ۾ آهي. شروع شروع ۾ جيڪي انگريز سند ۾ آيا هئا،
 تن کي ان کي ”ننڍو مصر“ سڏيو هو. جيتوڻيڪ هاڻ
 اسان کي ان تشبيهه تي مٿيان لڳي سگهي ٿي، ڇو ته
 سند تهذيب کي مصر کان عمر ۾ ايترو ننڍو سمجهيو
 ٿي ويو، تڏهن به نيل ۽ سندوءَ جي هيٺانهين ماڻهن
 جي وچ ۾ حيرت جهڙي مشابهت آهي: ٻنهي ۾
 ساڳيا ئي ٿي پوو-وچوٽ ٽڪرا- ٻُٺ ٽڪر، ڪڇو ۽
 وارياسو- ساڳيءَ ترتيب ۾ ساڄي کان کاٻي ڏسڻ ۾
 اچن ٿا. ٻنهي ۾ وچ واريءَ ماڻهيءَ جي زرخيزيءَ جو
 دارومدار برسات تي نه پر سالياني ٻوڏ تي آهي. آبِ هوا ۽
 زمين جي خيال کان ٻنهي ملڪن اندر نباتات ۽
 حيوانات جي جيتري هڪجهڙائي آهي، تيترو فرق

ناهي. ڪو سنڌ واسي موٽر رستي سوئيز کان قاهري ۽
اتان نيل ڊيلٽا جو ڪجهه ڀاڱو لتاڙي، لڀيا جي
ريگستان اندر ويندو، ته کيس منزل بمنازل ايتري
مشابھت ڏسڻ ۾ ايندي، جو هو سمجهندو ته ريل تي
ڪراچيءَ کان حيدرآباد رستي مارواڙ پيو وڃان. البت
کيس نيل ڊيلٽا کان مٿي وارو تر سنڌو ماٿريءَ جي
پيٽ ۾ ڪجهه سوڙهو لڳندو: ۽ حقيقت به اهائي
آهي. حيدرآباد جي ويڪرائي ڦاڪ کان مٿي ٽن سون
ميلن تائين درياھ سان گوني ڪنڊ ٺاهيندي،
ڪيترين به ماڻهن ڪيون، ته ڪٿي به سنڌو
ماٿريءَ جي ويڪر سٺ ميلن کان گهٽ نه ملندي.

اباسين سبلاڊ ڊ ڪونر ولايت ڊ وٽپور ولسوالي ڀه يوه
روشن فڪره پڻستنه ڪورني ڪي له نن نه ۲۵ ڪاله مخڪي
ڊي نري ته سترگي پرانيستي. ڪله چي افغانان جگرو
وخيل او ڊي ته يي ار ڪرل؛ خو ڊ سر پنا لپاره له هپواده
بهر لار شي، ڊ سبلاڊ پلار هم ڊي ته ار شو چي
گاوندې هپواد پاڪستان ته ڪڍه وڪري. ڊ ورڪتوب
خاپوري يي يي هلته وڪري او له هغي وروسته، يي پلار
ڊ يو بنه را تلونڪي ڊ جوړولو په خاطر په يو بنونخي ڪي
ورته داخله واخيسته. ڪله چي ڊ بنونخي له لومري

پړاوه ووت يعنې د منځۍ ښوونځۍ يې پيل شو، ورسره
 يې په ښوونځي کې د معارف پېژندنې، ستاينې، او داسې
 نورې ترانې، نعتونه او د نورو شاعرانو شعرونه به يې د
 ستيچ په سر ويلې. کله نا کله به يې د ستيچ نطاقي هم
 کوله، چې د ښې کارکردگي له امله يې ښوونکوي د يو
 تکره او با استعداد شاگر په سترگو ورته کتل. د ورځو
 په تېرېدو سره اباسين سېلاب په د ترانې په گروپ کې
 لا پرمختگ وکړ، د ترانې سرټيم او له هغې وروسته د
 ټول ستيچ کنټرولوونکي او جوړوونکي شو. له هغه وخته
 يې دې شعر له لوستلو سره ډېره مينه پېدا شوه، د ډېرو
 ښاغلو شاعرانو شعرونه به يې لوستل او خوند به يې
 ترې اخيسته. په همدې ترتيب يې ښوونځۍ تر دولسم
 ټولگي پورې ورساوه او د فراغت سند يې تر لاسه کړ.
 کله چې بېرته خپل گران هېواد افغانستان ته را ستانه
 شول، د پخوا په څېر يې له شعر او شاعرې سره مينه
 وه، د سندرو اورېدلو ته به يې هم ډېر وخت ورکاوه. د
 وخت په تېرېدو سره يې په رسنيو کې کار پيل کړ. د
 نورو کارنو ترڅنگ يې ځينې تفريحي خپرونې او ورسره
 يې د شعرونو په ديکلومه کولو کې هم ونډه اخيسته. د
 شعر په ډېکلومه کولو کې ډېره ښه وړتيا لري، خدای ج

ورته د بڼې څېرې سره ښکلې ځواني او ښکلې اواز هم ورکړی، چې د اواز او لیدلو مینه والو یې خورا زیات دي. له همدې ځایه وو چې د شعر او شاعرې ډگر ته یې را ودانگل، ډېرې شعرونه او غزلې یې ولیکلې، خو په وینا یې زړه یې پرې اوبه نه دې څښلې، څو یې د کتاب چاپلو لپاره انتخاب کړي. خواراده لري چې په راتلونکي کې به ضرور چاپ شوي اثار ولري، یوازې دومره وخت پاتې چې خپل شعرونه د شعر په تگر کې وتلي او تل شاعرانو او استادانو ته وښايي. د هغوی د خوښې مطابق به انتخاب کوي، لوستونکو او مینه والو ته به یې وړاندې کوي. د تلویزیون په پرده ډېر ځله د شعر په دیکلومه کولو، او نورو تفریحي خپرونو په وړاندې کولو سره لیدل شوی. له اکت کارې سره یې ځانگړې مینه وه، چې دې مینې او علاقې تر دې را ورساوه، چې باید په راتلونکي کې په فلمونو او ډرامو کې هم کار پیل کړي، او فعاله ونډه پکې واخلي. له فلمي ستورو او د هغوی له حرکتونو سره یې زړه پورې توب خورا زیات وو، همېشه به یې هڅه کوله له ځانه سره داسې اکتونه وکړي، څو په دې مطمین شي، چې کولای شي په فلمونو او ډرامو کې هم کار وکړي، لیدونکو او ننداره کونکو ته ځان د یو

تکره اکتر په بڼه رو وپېژني نه یوازې فلمونو او سریالونو سره مینه یې وه ورسره د روانو حالاتو انځورونو هم دې ته وهاخواه، چې بالاخره د فلمي حرکاتو په لوبولو سره هېوادوالو ته د وخت انځورنه روښانه کړي او د خلاصې لارې چارې یې ورته په گوته کړي. سېلاب له دې وروسته په پېښور کې د په دوه ډرامو کې کار وکړ، دا چې د کار کولو او شوټینګ پایلې یې تر ډېره ورته مثبتې وې، د لیدونکو لخوا ورته د ستاینې صحنه څرګنده شوه، ښه به جوړت سره یې وویل چې زه به نور د فلم په جوړولو کې هېڅ ځنډ نه کوم. د ملاله او سوره په نامه یې په دوه تلویزیوني سریالونو کې کار کړی، په لیدو یې په مینه والو کې خورا زیات والې را غلې. له دې وروسته یې د ښه کار په پایله دا ورته څرګنده شوه چې اوس کولای شي په هر ډول فلم کې هره صحنه چې ورک ول کېږي په بریالیتوب سره یې تر سره کړي، نه یوازې دا چې په سمه توګه به یې ترسره کړې وي. ورسره به د مینه والو لخوا ډېر وستایل شي. اباسین سېلاب وايي تر اوسه د افغانستان د سینمائي فلمونو لپاره هېڅ کار نه دی شوې، سېلاب هیله لري څو په را تلونکي کې د خپل هېواد سینما ته هم پام وکړي، څو د

نورهېوادونو په شان زموږ د فلم هنر هم وده وكړي. اباسين سېلاب چې غواړي يو تكره او مشهور فلمي ستوری شي، د تلویزیوني سریالونو سره زیاته علاقه لري چې پکې ولوبېږي. په سینمائي فلمونو کې لوبېدل خو ورته د خوب رینتیا کېدل ښکاري او هڅه کوي، څو په هر قیمت چې وي په سینمائي فلم کې د یو غوره اګر په بڼه کار وکړي. په را تلونکي نژدې وخت کې به په دې وتوانېږي چې د افغانستان لپاره هم سینمائي فلمونه جوړ کړي. سېلاب په دې هڅه کې دی چې څنگه وکولای شي، د افغانستان سینما ته وده ور کړي. او په را تلونکي کې په افغانستان کې د ښه سینمائي فلمونو ننداره کول پیل او ډېر مینه والو را پیدا کړي. د نومړي د خوښې فلموي ستوري په هندي فلمونو کې شارو خان او په پښتو فلمونو کې، جهانگیر خان په گوته کوي. د هغوی ټول اګتونه ورته په زړه پورې دي، کله یې چې نوی فلم را شي د دوی په خاطر یې ضرور گوري، خوند او پند ترې اخلي. او کولای شي په ډېر کم وخت حتی په یوځل لیدو هم د دوی تقلید له ځانه سره وکړي. خو اباسين سېلاب وايي. دا یې یو لوی ارمان دی چې په فلمي نړۍ کې د ستوري په شان وځلېږي او

مینه وال یې د اوس په پرتله لا زیات شي. ورسره د
 تمثیل په بارک کې هم ډېره خوشبینې بنیې او وایي:
 که وشول په را تلونکي وخت کې به د خپل تمثیل
 کولوو ته لا ډېر وخت وکړي. سېلاب اوس په شمشاد
 تلويزیون کې حینې تفرحي خپرونې په مخ وړي، چې
 زیاته برخه یې په کې د تمثیل کول دي، او دی هم له
 تمثیل کولو سره ډېره مینه لري، د داسې تمثیل کولو
 وړتیا لري چې ډېرې تمثیل کونکي او د د تمثیل مینه
 وال به یې ځای و نه نیسي. په اوس وختو کې یې ډېر
 وخت تمثیل ته ورکړی. نه یوازې تمثیل او فلم جوړلو
 سره مینه او علاقه لري، ورسره د گڼ شمېر شاعرانو
 ښکلي نظمونه غزلې او شعرونه هم دېکلومه کوي، چې
 په دې سره یې لا د اواز مینه والو په څو برابره زیات
 شوي، تل هڅه کوي داسې انتخاب وکړي، چې له
 احساس ډگ پیغام ولري، تر ډېره یې خلک خوښ
 کړي، لومړۍ پرې د ده او بیا د اورېدونکو او مینه والو زړه
 پرې اوبه وڅښي. د شعر په ټوله مانا، ترڅ او ډیزاین غور
 کوي. ښه په شوق یې له ځانه سره په څو څو ځله
 تکراروي، کله چې په دې وپوهېږي چې اوس یې
 اورېدونکي د زړه له تله خوښوي، یو ډول اثر پرې کولای

شي. مخکې له دې چې انتخاب يې کړي، له هغه شاعرانو ملگرو سره پرې مشورې کوي، چې په شعر او شعارې ډېر ښه پوهېږي، د هغوی په انتخاب او بيا يې د ويلو ترڅ په خپله ورته برابر وي. په داسې انداز يې وايي لکه څرنگه چې د شعر له لوستلو سره ښايي. ډېر زيات شعرونه يې دېکومه کړي، چې اختر په نامه دېکولمه کړی شوی شعر يې ډېر زړه جذبونکی، او د دې د ښې وړتيا ثابونکی دی. د دې شعر دېکومې په مينه والو او اورېدونکو څه بيل شان اغېز وکړ، ډېرو خلکو د يو رېښتنې صحنې ليدل انځورول، او خورا مينه يې ورسره پېده کړه. دېته ورته ډېر نور شعرونه يې هم په ډېر لوړ او مناسب انداز سره دېکومه کړي، چې د هر يو خوند يې د يو بل په پرتله زيات دی. د خلکو په زړونو کې يې ځای نيولی او د بيا ځل اورېدو لېوالتيا يې ښيي. همدا دی چې ډېری شاعران د افغانستان جنگ له اباسين نه مشر گڼي او بيا وايي چې: دی په ښه طريقه کولای شي، د تېرو بډامنو وختونو انځورنه مينه والو ته په شه شان سره وړاندې کړي، دا ورته ښايي چې دغې ناخوالو افغانان څنگه کړولي، ورسره دا هم ورته ښايي، چې څنگه کولای شو دې جنگ جگړو ته د پای ټکی کېږدو.

او سوله را ولي. لکه مخکې چې مو يادونه وکړه، اباسين
 سپلاب هم فلمي ستوری دی ورسره يو تکړه
 سندرغاړی هم دی، د سندرو ويلو پوره وړتيا لري؛ خو دا
 چې تر اوسه يې ډېرې کمې سندرې ويلي، علت يې د
 وخت نشتوالو ښي. دا چې په رسنيو کې هم کار کوي
 ورسره شاعر او ډېکومه کونکی هم دی، نه شي کولای
 په يو وخت کې ټول کارونه سرته ورسوي، که څه هم
 محلوښت به يې ورته جوړ کړی وي. خو وايي چې د
 رسمي چارو د زياتېدو له امله د سندرو ويلو ته لاس
 رسی نه شي کولای. ځوان شاعر طاهر شرر صاڼی يو
 ښکلې غزل يې په خپل خوږ اواز او د موسيقۍ په ساز
 او سرور سره، پوښلي اورېدونکو ته وړاندې کړه. د سندرو
 په هنر کې همدا سندره وه چې سپلاب يې په يو ستر
 شهرت ونازوه. دا غزل چې شرر صيب: په کوم انداز
 ليکلی او څه انځور يې پکې نغښتې، سپلاب بيا
 اورېدونکو ته داسې روښان کړی، چې په همغه انداز
 چې شاعر به غوښتل زمزمه کړی. چې مطلقه يې داسې
 ده، ځواني دې رانه وخوره لونگه ځوانيمرگه غنم غوندي
 رېبې مې ړنگه ښکته ځوانيمرکه کله چې خلکو دا
 سندره واورېده په زړه کې يې د اباسين سپلاب د دې

ھنر د پرمختگ لپارە ھېلې زياتې شوې، داسې را
 تونكى يې ورته انتخاباوه چې نوموړى به په ډېرو سندر
 غاړو کې د غوره سندرغاړي لقب خپل کړي. شاعران او
 هنرمندان يې د دې لومړي قدم په اخيستو ډاډ ورکوي،
 که دى لا د خپل دې هنر ته وخت ورکړي، بې له شکه
 چې هنر به يې وده کوي، پرمختگ به کوي. او خپلو
 اهدافو ته په ډېر ژر ورسېږي، هڅه خوب چې بې د دې
 هنر په اړه ليدلى وي، تر ډېره به يې تعبير ته ورنژدې
 شي، حتى پوره به شي. اباسين سېلاب ۲۵ کاله عمر
 لري، اوس لا نوى ځوان دى، واده يې نه دى کړى؛ خو بيا
 هم په خپل هنر کې د پرمختگ لپاره يې پلار او وروڼه
 ډاډگېر نه ورکوي او تشويقوي يې.

نه ژرؤز مللستمزنگ ئېسل نه ننه نؤى بايرمى،
 ته بئەت بايرمى، نه مگه ك بايرمى، ته نهه ريكەت
 بايرمى، نه ده بيات – سه نئەت بايرمى قاتارلىق كۆپ
 مەنبە لك مەدەنيەت بايرمى بولۇش سۈپىتى بىلەن،
 ئەك قەدىمي ئىجتىمائىي مەدەنيەت ھادىسىسى
 ھېسابلىندۇ. ئۇ دۇنيادا ملاد، قۇربان ھېيت، چاغان
 قاتارىدا سانلىدىغان تۆت چوڭ بايرامنىڭ بىرىدۇر.
 نه ژرؤز بايرىمنىڭ ئىران ۋە تۇران دىيارلىرىدا يېڭى

يىل بايرىمى سۈپىتىدە ئۆتكۈزۈلۈۋاتقىنىغا 2600 يىلدىن ئاشقان بولۇپ، بۇ بايرامنى ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەرنىڭ نوپۇسى ھازىر 400 مىليوندىن ئاشىدۇ. نورۇز بايرىمى ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەردە شەكىللەنگەن نورۇز مەدەنىيىتى ئاشۇ مىللەتلەرنىڭ ماددىي مەدەنىيلىك بىلەن مەنىۋى مەدەنىيلىكنىڭ تەرققىياتىغا تۈرتكە بولۇپ كەلمەكتە.

ئېلىمىزدە قەدىمىي ۋە ئەنئەنىۋى مىللىي بايراملارنىڭ بىرى بولغان نورۇز بايرىمىنى ئۆتكۈزۈش ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، ئۆزبېك، تاتار، تاجىك قاتارلىق قەدىمىي مىللەتلەرگە ئورتاقتۇر.

ئەجدادلىرىمىز قۇياش ئېتىقادچىلىقى دەۋرىدە، «قۇياش ھارۋىدا ئولتۇرغان ئىلاھ بىزگە كۆرۈنىدىغىنى ھارۋىنىڭ چاقى. ئىلاھ كۈندۈزى ئاسماندا مېڭىپ يەرنى يورۇتسا، كېچىسى يەرنىڭ تېگى بىلەن يەرنىڭ يەنە بىر چېتىگە ئۆتىدۇ. ئۇ يەرتېگىدىن ئۆتكۈچە جىن – ئالۋاستىلار بىلەن ئېلىشىپ، جەڭ قىلىدۇ» دېگەن ئەپسانىگە ئىشەنگەن ۋە كېچىسى گۈلخان يېقىپ، قۇياشنىڭ كۆتۈرۈلۈشىنى تىلەپ گۈلخاننى دائىرە قىلىپ ئۇسسۇل ئويناپ، ئىبادەت

قىلغان. كېيىن ئىبادەت ۋاقتىنى تەدرىجىي قىسقارتىپ، 3 – ئاينىڭ 21 – كۈنى، يەنى كېچە بىلەن كۈندۈز تەڭلىشىدىغان كۈنگە توغرىلىغان. شۇنىڭ بىلەن، ئەنئەنىۋى نورۇز بايرىمى شەكىللەنگەن.

نەۋرۇز يېڭى يىل بايرىمىدۇر. ئەجدادلىرىمىز نورۇزنى قۇتلۇق كۈن، دەپ بىلىپ، زور تەنتەنە بىلەن ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن. نورۇزنىڭ كىرىش ۋاقتى شەمسىيە كالىندارى بويىچە يىل ئاخىرلىشىپ، يېڭى يىل كىرگەن كۈنگە، مىلادى كالىندارى بويىچە 3 – ئاينىڭ 21 – كۈنى، يەنى، كۈن بىلەن تۈن تەڭلەشكەن كۈنگە توغرا كېلىدۇ. شۇڭا، ئەجدادلىرىمىز بۇ كۈننى يىل بېشى قىلىپ تاللاپ، ئۇنىڭغا نورۇز (يېڭى كۈن، يىل يېڭىلانغان كۈن)، دەپ ئات قويغان.

نەۋرۇز ئەنئەنە بايرىمىدۇر. كىشىلەر باھار پەسلىگە ئۇلىشىپ، ئوۋغا چىقىش، مال – ۋارانلىرىنى كۆكلەمگە كۆچۈرۈش، تېرىقچىلىققا كىرىشىشتىن ئاۋۋال ئىش – ئوقتىگە ئوڭۇشلۇق، بەرىكەت، تۇرمۇشىغا ئاسايىشلىق، بەخت تىلەپ بۇ بايرامنى تەنتەنلىك ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن.

نەۋرۇز تەبىئەت ۋە گۈزەللىك بايرىمىدۇر. بۇ تەبىئەت

قىشلىق ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ جانلىنىشقا
باشلىغان، ئەگىز سۈيى ئېقىپ تاغ – ئېدىرلار، دەل –
دەرەخلەر كۆكرىشكە باشلىغان، كىشىلەرگە يېڭى
ھاياتلىق ئۈمىدى بەخش ئېتىلگەن مەزگىلدۇر. شۇڭا،
نورۇز بايرىمى ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەردە تەبىئەتتىن
زوقلىنىش، تەبىئەتنى سۆيۈش، تەبىئەتنى
گۈزەللەشتۈرۈش ئۈچۈن ئەتىيازلىق كۆچەت تىكىپ
ئورمان بىنا قىلىش ئادىتى شەكىللەنگەن.

نەۋرۇز ئەمگەك بايرىمىدۇر. نورۇزدا ئاۋام سەپەرۋەر
قىلىنىپ، ئېتىز – ئېرىقلار، باغلار، يوللار، ھويلا –
ئاراملار تۈزەشتۈرۈلىدۇ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا تۇتۇش
قىلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى ئەۋجىگە
چىقىدۇ.

نەۋرۇز تەنھەرىكەت بايرىمىدۇر. نورۇز كۈنى كەڭرى
مەيدانلاردا پەلۋانلار چېلىشىشقا چۈشۈپ،
ئۆزلىرىنىڭ باتۇرلۇقى ۋە مەردلىكىنى سىنىسا،
دالىلاردا چەۋەندازلار بەيگە، ئوغلاق تارتىشىشقا
چۈشۈپ، ئۇچقۇر ئاتلىرىنى كۆز – كۆز قىلىشىدۇ؛
دارۋازلار مۇئەللەققە تارتىلغان دارغا چىقىپ، ماھارەت
كۆرسەتسە، باقمىچىلار ياكى يۇرت كاتتىلىرى قوچقار،

خوراز ۋە كەكلىك سوقۇشتۇرۇش، ئىت تالاشتۇرۇش
قاتارلىق جاندارلار ئويۇنلىرىنى ئويۇشتۇرۇپ، ئاۋامنىڭ
كۆڭلىنى ئاچىدۇ.

نورۇز ئەدەبىيات – سەنئەت بايرىمىدۇر. نورۇز كۈنى
يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغانلارنىڭ
ھەممىسى بايراملىق كىيىملىرىنى كىيىشپ، يۇرت –
مەھەللە بويىچە قوزغىلىپ، مەنزىرىلىك جايلاردا
نورۇزغا ئاتاپ تەييارلىغان ھەرخىل ئويۇنلارنى
ئوينىيدۇ. شائىرلار نورۇزنامىلەرنى ئوقۇشۇپ، مۇتالىئە
قىلىشىدۇ. ئەلنەغمىچىلەر «ئون ئىككى مۇقام»
كۈيلىرى، خەلق ناخشىلىرىنى ياڭرىتىپ، سەھرا –
دالىنى بايرام خۇشاللىقىغا چۆمدۈرىدۇ. بۇنداق
چاغلاردا ئۇسسۇل ئوينىيالايدىغانلىكى ئادەم بەس –
بەستە ئۇسسۇلغا چۈشۈپ، سورۇننىڭ كەيپىياتىنى
ئەۋجىگە كۆتۈرىدۇ.

بۈگۈنكى كۈندە نورۇز ئامان – ئېسەنلىكى،
سالامەتلىكى، مەمۇرچىلىق، ئاسايىشلىقنى، ئىناقلىق،
ئۆملۈكنى تەشەببۇس قىلىدىغان، ماھىر چەۋەندازلارنى،
ئىلھامى قايناپ تۇرىدىغان شائىر – قوشاقچىلارنى
تاللايدىغان، باھالايدىغان، ناخشا – مۇزىكا، ئۇسسۇل

ۋە قىزىقچىلىقلار بىلەن كۆڭۈل ئاچىدىغان،
يېڭىلىقلارنى كۆرەك قىلىدىغان، مۇقىملىقنى
قوغداپ، ۋە تەنپەرۋەرلىكنى ئۇرغىتىدىغان، كىشىلەرنى
ئىلىم – مەرىپەتكە ئۈندەپ، ئىناق جەمئىيەت بەرپا
قىلىشقا يېتەكلەيدىغان، يىل بېشىدا خۇشاللىق بىلەن
كۈچ – ئىلھام توپلاپ، ئىشقا پۇختا ئاتلىنىدىغان
خاسىيەتلىك كۈن بولۇپ قالدى.

ئەنئەنىلەردىن قارىغاندا، بۇ بايرامنىڭ ۋاقتى ئىككى
ھەپتە، يەنى، 15 كۈن قىلىپ بەلگىلەنگەن. ھازىر
كۆپرەك رايونلاردا ئۈچ كۈن ھېسابىدا ئۆتكۈزۈلۈۋاتىدۇ.
19 – ئەسىردىلا ياۋروپا ئالىملىرى تەرىپىدىن "يىپەك
يولى" دەپ ئاتىلىشقا باشلىغان. ھازىر شۇنداق دەپ
ئاتىلىش ئادەتكە ئايلانغان، قەدىمكى چاغدا ئاسىيا
بىلەن ياۋروپا ئارىسىدىكى قۇرۇقلۇق قاتناش يولى
ناھايىتى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. مانا شۇ يول توغرىسىدا
قەدىمكى چاغدىلا جۇڭگو تارىخچىلىرى ۋە يۇنان رومى
ئالىملىرى مەلۇمات بەرگەن.

سىماچىيەن (مىلادىدىن 145 – يىل بۇرۇن تۇغۇلغان)
"تارىخى خاتىرىلەر" ناملىق ئەسىرىنىڭ "پەرغانە
ھەققىدە قىسسە" ۋە سەنگو (مىلادىنىڭ 32 – يىلى

تۇغۇلۇپ 92 – يىلى ئۆلگەن) "خەن سۇلالىسى
يىلنامىسى غەربىي رايون ھەققىدە قىسسە" بابلىرىنى
يازغاندا مىلادىدىن ئىككى ئەسىر بۇرۇن غەربىي
رايونغا ئىككى قېتىم كېلىپ كەتكەن (مىلادىدىن 130
يىل بىر قېتىم ، مىلادىدىن 115 يىل بۇرۇن بىر
قېتىم) مەشھۇر سەيياھ ۋە دىپلومات جاڭ چيەننىڭ
خەن سۇلالىسىنىڭ (مىلادىدىن 207 يىل بۇرۇنقى
چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 220 – يىلىغىچە ھۆكۈم
سۈرگەن) پادىشاھى خەن ۋۇدىغا (مىلادىدىن 140 يىل
بۇرۇنقى چاغدىن مىلادىدىن 87 يىل بۇرۇنقى
چاغغىچە پادىشاھ بولغان) غەربىي رايوندىكى
دۆلەتلەرنىڭ ئەھۋالى ھەققىدە بەرگەن مەلۇماتىدىن
پايدىلانغان. جۇڭگونىڭ ئەنە شۇ قەدىمكى تارىخى
يىلنامىلىرىغا ئاساسلانغاندا ، دۇنيانىڭ شەرقىدىن
غەربىگە بارىدىغان خەلقئارا قۇرۇقلۇق قاتناش يولى
جەنۇبىي ۋە شىمالىي يول دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.
قەدىمكى چاغدا شەرقى ئاسىيادىكى ئەڭ چوڭ
دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولغان جۇڭگونىڭ پايتەختى
چاڭئەن (ھازىرقى شىئەن) دىن غەربتىكى روما
ئېمپىرىيىسىگە بارىدىغان يول گەنسۇدىكى خېشى
كارىدۇرى ئارقىلىق داشاتا (دۇڭخۇاڭ) غا ئېلىپ

كېلىدۇ. داشاتادىن غەرىپكە قاراپ ماڭغاندا، يول
ئىككى ئاچىغا بۆلۈنىدۇ. بۇ ئاچا يولنىڭ بىرى
داشاتاننىڭ غەربىي شىمالىدىكى لولان ئارقىلىق
لوپنورغا ئۆتۈپ قارا قۇرۇم تىزمىلىرىنى بويلاپ
خوتەنگە بارىدۇ. خوتەندىن چىقىپ غەربىي شىمالغا
قاراپ ماڭغاندا ياركەندكە بارىدۇ. ئاندىن كېيىن پامىر
تاغلىرىدىن ئېشىپ ئافغانىستاندىكى بەدەخشان
ئارقىلىق ئامۇ ۋادىسىغا بارىدۇ. بۇ يەردىن غەرىپكە قاراپ
ماڭغاندا ئىران، ئىراق ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارغىلى
بولىدۇ. مانا شۇ يول جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ.

داشاتادىن غەرىپكە قاراپ ماڭغاندا ئىككى ئاچىغا
بۆلۈنگەن يولنىڭ يەنە بىرى لولاننىڭ شىمالىدىن
ئۆتۈپ قۇمۇلغا ئېلىپ بارىدۇ. ئاندىن كېيىن قۇمۇلدىن
تۇرپانغا ئۆتۈپ تەڭرى تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي
تىزمىسىنى بويلاپ غەرىپكە ماڭغاندا قارا شەھەر،
كۇچار، ئاقسۇ ئارقىلىق قەشقەرگە بارىدۇ. قەشقەردىن
چىقىپ غەرىپكە ماڭغاندا پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ
پەرغانە، سوغدى، خارەزمى (ھازىرقى سوۋېت
ئىتتىپاقىدىكى ئۆزبېكىستان ئىتتىپاقداش
جۇمھۇرىيىتىدە) ئارقىلىق ئالانلار مەملىكىتىگە

(كاسپى دېڭىزىنىڭ غەربىي شىمالىدا) بارىدۇ.
ئۇنىڭدىن كېيىن ، جەنۇبقا قاراپ مېڭىپ ئىرانغا
ئۆتۈپ غەربكە بۇرۇلۇپ ماڭغاندا مىسۇپوتامىيە
(ئىراقتىكى دىجلى ۋە فرات ۋادىسى) ئارقىلىق
يۇنانىستانغا بارىدۇ. بۇ يول – شىمالى يول دەپ
ئاتىلىدۇ. مانا شۇ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان يوللارنىڭ
ئاساسى تۈگۈنلىرى ھونلار دەۋرىدىن تارتىپ
(مىلادىدىن بىرنەچچە ئەسىر بۇرۇن) ئۇيغۇرلار ۋە
ئۇلارنىڭ قېرىنداشلىرى ياشايدىغان رايونلاردا (تارىم
ئويمانلىقى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا ، غەربىي ئاسىيادا) ئىدى.
ئوچۇقراق ئېيتقاندا ، ئاسىيانىڭ شەرقىدىكى دۆلەتلەر
(چاۋشيەن ، جۇڭگو) بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى
مۇناسىۋەتلىرىنى (ئىقتىسادى ، مەدەنىي ، سىياسىي
ئالاقىلارنى) باغلايدىغان خەلقئارا سودا يولىغا ھونلار ،
تۈركلەر ، ئۇيغۇرلار ھۆكۈمران بولۇپ كەلگەن. خەلقئارا
سودا يولىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش
ئۈچۈن جۇڭگو بىلەن ھونلار ئارىسىدا ، تۈركلەر بىلەن
ئىران ئارىسىدا ، ئۇيغۇرلار بىلەن تىبەت خانلىقى
ئارىسىدا ئۇرۇشلار يۈز بەرگەن.

چۈنكى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى قاتناش

يولغا قايسى دۆلەت ھۆكۈمران بولسا شۇ دۆلەت
خەلقئارا سودىدىن نۇرغۇن پايدىنى قولغا
كۈرگۈزگەندىن تاشقىرى ، سىياسى
جەھەتتە ئۆزىنىڭ تەسىرىنى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپاغا
ئۆتكۈزۈشتە شۇ خەلقئارا يول ئارقىلىق ئۆز مەقسىتىگە
يېتەتتى. يۇنان يازغۇچىلىرى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا
ئارىسىدىكى خەلقئارا قۇرۇقلۇق يولى توغرىسىدا
مەلۇمات بېرىشكە ئەھمىيەت بەرگەن. شۇ خەلقئارا
يول ئارقىلىق ئەڭ قەدىمكى چاغدىن باشلاپ
خوتەننىڭ يىپەك ماللىرى (مىلادىدىن 4 ئەسىر
بۇرۇن) ئىچكى ئۆلكىلەردىن چىقىدىغان يىپەك ماللار
(مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن) يۇنانىستانغا ، رومغا
ئېلىپ بېرىلاتتى. رومالىقلار بارغانسېرى يىپەك
ماللارنى ئومۇميۈزلۈك ئىشلىتىدىغان بولدى. شۇ
سەۋەبتىن مىلادىنىڭ بىرىنچى ئەسىرىدە ياشىغان
يۇنانلىق چوڭ سودىگەر مائىسنىڭ ئوتتۇرا
ئاسىيالىقلاردىن ياللاپ ئالغان سودا گۇماشتىلىرى
خەلقئارا سودا يولىنى تەكشۈرۈپ چىققان.
يۇنان يازغۇچىسى مارتىيۇس (مىلادىنىڭ بىرىنچى
ئەسىرىدە ياشىغان) يازغان ئەسىرىدە مائىس

ئىگىلىگەن ماتېرىيالدىن پايدىلىنىپ ئاسىيا بىلەن
ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى
تونۇشتۇرغان. يۇناننىڭ مەشھۇر جۇغراپىيە ئالىمى
كىلاۋدى پىتولمى (مىلادىنىڭ 2 - ئەسىرىدە ياشىغان)
مارىنوس بەرگەن مەلۇماتقا ئاساسلىنىپ ئاسىيا
بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى
تۆۋەندىكىچە كۆرسەتكەندى : پىتولمىنىڭ
كۆرسىتىشىچە بۇ يول ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شەرقىي
قىرغىقىدىن باشلىنىپ سۈرىيە ، ئىراق (مىسوپوتامىيە
ۋادىسى) ئىران ، ئافغانىستانغا ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن
كېيىن شىمالغا بۇرۇلۇپ تاش مۇنار (بۇ تاش مۇنار
تاغلاردىن ئالاي ۋادىسىغا چىقىش جايىدا بولسا
كېرەك) دىن ئۆتۈپ سىرىسلەر ئىل (يۇنانچە سۆز
بولۇپ ، يىپەك ئېلى دېگەن بولىدۇ) گە (تارىم
ئويمانلىقى) ئېلىپ بارىدۇ. يۇنان ئالىمى پىتولمىنىڭ
مەلۇماتى جۇڭگو تارىخچىلىرىنىڭ "جەنۇبىي يول"
دەپ ئاتىغان يولغا توغرا كېلىدۇ. يۇقىرىدىكى
مەلۇماتلار ھونلار دەۋرىدە (مىلادىدىن 240 يىل
بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 216 - يىلىغىچە
داۋام قىلغان) جۇڭگو ۋە يۇنان يازغۇچىلىرىنىڭ
بەرگەن مەلۇماتى.

تۈرك خانلىقى دەۋرىدە (مىلادىنىڭ 552 - يىلىدىن 745 - يىلىغىچە) شەرقتىن غەربكە بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى توغرىسىدا جۇڭگونىڭ "سۈي سۇلالىسى يىلنامىسى ، پىچۈي ھەققىدە قىسسە" دىمۇ مەلۇمات بېرىلگەن. شۇ يىلنامىغا كۆرە دۇنيانىڭ شەرقتىن غەربكە بارىدىغان يول ئۈچ تارماقتىن ئىبارەت. بۇ ھەقتە يىلنامىدا مۇنداق مەلۇمات بېرىلگەن :

سۈي سۇلالىسى (مىلادىنىڭ 504 - يىلىدىن 612 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) نىڭ پادىشاھى ياڭدېنىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 605 - يىلىدىن 618 - يىلىغىچە) غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ سودا ئەلچىلىرىنىڭ كۆپچىلىكى ھازىرقى گەنسۇدىكى چاڭئېغا كېلىپ جۇڭگو بىلەن سودا ئىشلىرىنى يۈرگۈزگەن. مانا شۇ مۇھىم ئەھۋالنى ھېسابقا ئالغان ياڭدې پىچۈي ئاتلىق كىشىنى جۇڭگو تەرەپنىڭ سودا ئىشلىرىغا مەسئۇل قىلىپ تەيىن قىلغان. پىچۈي چاڭئېغا كەلگەن چەت ئەل سودىگەرلىرى بىلەن بولىدىغان مۇئامىلىدىن پايدىلىنىپ غەربىي رايوندىكى (تارىمىدىن ئالغاندا ئوتتۇرا ئاسىيانى ، كەڭ مەنىدىن ئالغاندا شەرقىي

تۈركىستاندىن تارتىپ ياۋروپاغىچە بولغان جايلارنى
ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) دۆلەتلەردە ياشايدىغان
خەلقلەرنىڭ ئۆرپ – ئادەتلىرى ئۇلارنىڭ
دۆلىتىدىكى يوللار، تاغلار، دەريالار، خەتەرلىك
ئۆتكەللەر (يول ئۆتكەللىرى) توغرىسىدا مەمۇمات
توپلىغان. پىجۇيى تىتوپلىغان ماتېرىياللىرىغا
ئاساسلىنىپ "غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ
خەرىتىسى" ناملىق ئۈچ جىلدلىق ئەسەر يازغان. مانا
شۇ ئەسەردە مۇنداق دىيىلگەن: "داشاتادىن غەربكە
قاراپ مېڭىپ كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا كىرىشىدە
ئۈچ يول بار... بۇ يوللارنىڭ بىرى شامالى يول دەپ
ئاتىلىدۇ. بۇ يول قۇمۇل، بارىكۆل، تۇرالار (ئۇيغۇرلار
كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا) ياشايدىغان جايلار (قۇمۇلنىڭ
غەربىدىن تارتىپ ئېلى ۋادىسىغىچە بولغان جايلار
كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئا) ئارقىلىق تۈرك خانلىقىنىڭ
ئوردىسىغا (غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ تالاس
دەرياسى بويىدىكى ئوردىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا)
ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن غەربكە قاراپ
ماڭغاندا چۇ دەرياسىدىن ئۆتۈپ شەرقىي روما
ئېمپىرىيىسىگە، كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارىدۇ.
يوللارنىڭ يەنە بىرى ئوتتۇرا يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ

يول – تۇرپان ، قاراشەھەر ، كۇچار ، قەشقەر ئارقىلىق
 ئۆتدۇ. قەشقەردىن چىقىپ غەربكە قاراپ ماڭغاندا
 پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ پەرغانە ، تاشكەنت ،
 سەمەرقەنت ، كىيىبود ، بۇخارا ، مەرۋىدىن ئۆتۈپ ئىران
 ئارقىلىق كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارىدۇ. يوللارنىڭ
 يەنە بىرى جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول پىچان ،
 خوتەن ، قاغالىق ، تاشقورغاندىن ئۆتۈپ پامىر
 تاغلىرىدىن ئېشىپ ۋاخان (ئافغانىستاندا) توخارىستان
 (ئافغانىستان) ، ئىپتىتالىت (ھازىرقى پاكىستان ،
 شىمالى ھىندىستان) ، بامىيان (ئافغانىستاندا) ، كىبود
 (سەمەرقەنتنىڭ غەربىي شىمالىدا) ئارقىلىق شىمالىي
 ھىندىستانغا ئېلىپ بارىدۇ. بۇ يەردىن غەربكە قاراپ
 يۈرگەندە كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارغىلى بولىدۇ. بۇ
 ئۈچ يول بويىدىكى دۆلەتلەرنىڭ ھەربىرىنىڭ
 ئۆزلىرى ماڭدىغان يوللىرى بولۇپ ، شىمالدىن
 جەنۇبقا قاتنايدۇ..... قۇمۇل ، تۇرپان ، پىچان غەربىي
 رايونغا بارىدىغان يوللارنىڭ دەرۋازىسى بولۇپ ،
 داشاتا بولسا ناھايىتى مۇھىم ئۆتكەل". پىچۇي
 تەسۋىرلىگەن يوللار ، تۈرك خانلىقى دەۋرىدىكى (552
 – 745) خەلقئارا سودا يوللىرى بولۇپ ، بۇ يوللار
 غەربدە شەرقىي روما ئىمپېرىيىسىنىڭ پايتەختى

كونستانىنپول (ھازىرقى ئىستامبۇل) دىن تارتىپ
شەرقىي كۆرىيىگىچە (ھازىرقى چاۋشىيەنگىچە)
بارىدىغان يول ئىدى. پىچۇينىڭ "غەربىي رېيۇندا
يېڭى دۆلەتلەرنىڭ خەرىتىسى" ناملىق ئەسىرىدە
خاتىرىلەنگەن شىمالىي، ئوتتۇرا، جەنۇبىي يول دەپ
ئاتالغان ئۈچ يولنىڭ ئاساسى لېنىنىسى ۋە تۈگۈنلىرى
بولغان رايونلار (كاسپى دېڭىزىنىڭ شەرقىي ۋە
شىمالىي قىرغاقلىرىدىكى جايلار، ئوتتۇرا ئاسىيا،
ئافغانىستان، تارىم ئويمانلىقى، جۇڭغار ئويمانلىقى)
تۈرك خاقانلىقىنىڭ تېررىتورىيىسى ئىچىدە بولۇپ،
شۇ چاغدىلا تۈركلەر خەلقئارا سودا يولىنىڭ
خوجايىنى ئىدى.

2. شەرق مەلىكىسى توغرىسىدا [تەھرىر]

يېقىنقى يىللاردىن بېرى بەزى ئالىملار (چەت ئەل
ئالىملىرىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) قەدىمكى خوتەننىڭ
يىپەك توقۇمىچىلىقى ھەققىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزگەندە
تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى ئۇيغۇن كەلمەيدىغان
ئاتالمىش "شەرق مەلىكىسى" دەيدىغان رېۋايەتنى
كۆتۈرۈپ چىقىپ، خوتەنگە پىلە قۇرۇتىشنىڭ
ئۇرغىنى شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو مەلىكىسى) نىڭ

ئېلىپ كەلگەنلىكى ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن خوتەندە
پېلىنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى سۆزلەيدىغان بولۇپ
قالدى. بۇ رىۋايەتلەرنى راستقا ئايلاندۇرۇشقا
ئۇرۇنۇۋاتقانلار رەت قىلغىلى بولمايدىغان تارىخى
پاكتلاردىن كۆز يۇمۇپ ، خوتەنگە پىلە قۇرۇتنىڭ
ئۇرۇقىنى مىلادىنىڭ 440 – يىللىرى خوتەن خاقانى
ۋىجايىا جاۋا (بۇ بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان خوتەن
ئۇيغۇرلىرىنىڭ بوددىست ھىندىچە ئىسمى بولسا
كېرەك) غا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىسى ئېلىپ
كەلگەن ، شۇنىڭدىن كېيىن خوتەندە يىپەك
توقۇمىچىلىقى پەيدا بولغان دېيىشىدۇ.

ئۇلارنىڭ بىرىدىن ئاساسلىنىدىغان دەسمايىسى ،
جۇڭگو تارىخىدا ئۆتكەن مەشھۇر بۇددىست
شۈەنجاڭ (مىلادىنىڭ 602 – يىلى تۇغۇلۇپ 667 –
يىلى ئۆلگەن) نىڭ "ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە
ساياھەت خاتىرىسى" ناملىق ئەسىرىدىكى شەرق
مەلىكىسى توغرىسىدىكى رىۋايەت.

شۈەنجاڭ ھىندو بۇددىزىمىنى ئۆگىنىش ۋە تەتقىق
قىلىش ئۈچۈن ھىندىستانغا بېرىپ 19 يىل
(مىلادىنىڭ 627 – يىلىدىن 645 – يىلىغىچە) تۇرغان.

ئۇ لويانغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ، ئوتتۇرا ئاسىيا ،
ھىندىستاندا كۆرگەن – بىلگەن ، ئاڭلىغانلىرىغا
ئاساسلىنىپ "ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە
ساياھەت خاتىرىسى" دېگەن ئەسەرنى بىيەنجى
دېگەن كىشىنىڭ ياردىمى بىلەن تۈزۈپ چىققان .

"ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى"
ناملىق ئەسەرگە شۇەنجاڭنىڭ ئېيتىپ بېرىشى
بويىچە (ھىندى ، تىبەت رىۋايەتلىرى ئاساسىدا) خوتەن
خانى ۋىجايىا جاۋاغا ياتلىق بولغان شەرق مەلىكىسى
(جۇڭگو مەلىكىسى) خوتەنگە كېلىدىغان چاغدا باش
كىيىمنىڭ ئىچىگە پىلە قۇرتىنىڭ ئۇرۇقىنى
يوشۇرۇپ چېگرادىن ئۆتكەنمىش. چېگرادىكىلەر
مەلىكىنىڭ باش كىيىمنى تەكشۈرۈشكە جۈرئەت
قىلالمىغان. مەلىكە خوتەنگە كەلگەندىن كېيىن
پىلىنى ئۆستۈرگەن. بۇنى كۆرگەن ۋەزىرلەر خوتەن
خانىغا: بۇ قۇرۇتلارنى كۆيدۈرۈۋېتەيلى ، بولمىسا ئۇ
ئەجدىرھاغا ئايلىنىشى مۇمكىن ، دەيدۇ. ئەمما مەلىكە
پىلە قۇرۇتىنى يوشۇرۇن ھالدا بېقىپ ئۆستۈرۈپ
ئۇنىڭدىن چىققان يىپەكتىن شايى – دۇردۇن توقۇپ ،
كىيىم – كېچەك تىكىپ كىيىپتۇ. بۇنى كۆرگەن

خوتەن خانى پىلە قۇرۇتنى ئۆستۈرۈشكە يول قويۇپتۇ.

بۇ رىۋايەتنىڭ تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى ئۇيغۇن كەلمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن مىلادىنىڭ 440 – يىلى خوتەن خانىغا ياتلىق قىلىنغان (بولغان) شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو مەلىكىسى) پىلە قۇرۇتنى خوتەنگە ئېلىپ كېلىشتىن ئاز دېگەندە 800 يىل بۇرۇن (مىلادىدىن 4 ئەسىر بۇرۇن) خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىقىنىڭ تەرەققىي قىلغانلىقىنى ، ياۋرۇپادىكى رومالىقلارنىڭ خوتەندە توقۇلغان يىپەك ماللارنى ئەتىۋالاپ ، ئۇنىڭدىن كىيىم – كېچەك كىيگەنلىكىنى ، شۇ چاغلاردا تېخى جۇڭگودىن چىقىدىغان يىپەك ماللارنى بىلمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلارنى كەلتۈرۈش ئارقىلىق "خوتەنگە پىلە قۇرۇتنىڭ ئۇرۇقىنى شەرق مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن" دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىش لازىم.

ئاتالمىش "شەرق مەلىكىسى" توغرىسىدىكى يالغان رىۋايەتنى رەت قىلىش ئۈچۈن قەدىمكى چاغلاردا رومالىقلارنىڭ جۇڭگونىڭ يىپەك ماللىرىنى تېخى بىلمىگەن ۋە ئۇنى كۆرمىگەن چاغدا ، ئەڭ دەسلەپ

قايسى خەلقلەر توقىغان يىپەك ماللارنى
بىلىدىغانلىقى ۋە ئۇ ماللاردىن كىيىم - كېچەك
كىيگەنلىكى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىش ناھايىتى
مۇھىم مەسىلە.

قەدىمكى چاغدىكى يۇنان ۋە روما ئالىملىرىدىن
كىتئاس (مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن ئۆتكەن)، سىترا
بون (مىلادىدىن 54 يىل بۇرۇن تۇغۇلۇپ مىلادىنىڭ
24 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن)، خوبلىئوس ۋىيگىلى
مارۇ (مىلادىنىڭ 50 - يىللىرى ئۆتكەن)، روما
تارىخچىسى فىلوروس (مىلادىنىڭ 50 - يىللىرى
ئۆتكەن)، فىلىنى (مىلادىنىڭ 23 - يىلى تۇغۇلۇپ
79 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن)، كىلاۋدى پىتولمى
(مىلادىنىڭ 2 - ئەسىرلىرىدە ئۆتكەن) قاتارلىقلار
ئۆزلىرىنىڭ يازغان ئەسەرلىرىدە تارىم ئويمانلىقىدىكى
ئۇيغۇرلارنىڭ يۇرتىنى (خوتەننى ئاساس قىلغان)
يۇنان تىلىدا "سىرىسلار دۆلىتى" (يىپەك دۆلىتى)
دەپ يېزىشقان.

ياۋرۇپالىقلاردىن تۇنجى قېتىم يىپەك دۆلىتى
("سىرىسلار دۆلىتى") توغرىسىدا مەلۇمات بەرگەن.
يۇنان ئالىمى كىتئاس بولۇپ، ئۇ مىلادىدىن 400 يىل

بۇرۇن "سېرىسلاڭ دۆلىتى" دېگەن نامنى تىلغا ئالغان.
 يۇنان ئالىملىرىدىن سىترابون "ساياھەت خاتىرىسى" ناملىق ئەسىرىنى يازغاندا (مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن) ئۇلۇغ ئىستىلاچى ئالىكاندىر ماكىدونىكى (ئىسكەندەر زۇلقەرنەين) نىڭ مىلادىدىن 328 يىل بۇرۇن ئالەمدىن ئۆتكەن مەشھۇر سەركەردىسى ئۇنىسكىرىيىتوسنىڭ خاتىرىسىدىن پايدىلانغان.
 ھىندىستانغا كەلگەن ئۇنىسكىرىيىتوس ئۆزى يازغان خاتىرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا يۇرتى بولغان تارىم ئويمانلىقىنى "سېرىسلاڭ دۆلىتى" ("يىپەك دۆلىتى") دەپ يازغان. "سېرىسلاڭ دۆلىتى" ("يىپەك دۆلىتى") توغرىسىدا يۇنان ۋە روم يازغۇچىلىرى ئىچىدىن مىلا، پىلىنى، ماركسىللىنوس، پىتولمى قاتارلىقلارنىڭ بەرگەن مەلۇماتى بىرقەدەر تەپسىلىراق ۋە ئېنىقراق.
 روم يازغۇچىسى مىلا "مىلادىنىڭ 50 – يىللىرى (ئۆتكەن)، "ئاسىيانىڭ شەرقىدە ھىندىلار، سىرىسلىقلار، سىتسىلىكلەر 3 ياشايدۇ. ھىندىلار بولسا جەنۇبتا، سىتسىلىكلەر بولسا ئەڭ شىمالدا، سېرىسلاڭ بولسا مانا شۇ ئىككىسىنىڭ (سىتسىلىكلەر بىلەن ھىندىلار – ئا) ئوتتۇرا قىسمىدا ياشايدۇ...

سىرىسلىقلار دۇنيادا تەڭدىشى تېپىلمايدىغان
 سەمىمى ، سادىق ئادەملەر ، ئۇلار سودا ئىشلىرىغا
 ئۇستا بولۇپ ، سودا قىلغاندا يۈزمۇيۈز تۇرۇپ
 سۆزلەشمەيدۇ. ماللىرىنى قۇملۇققا قويۇپ – قويۇپ
 كەينىنى قىلىپ تۇرىدۇ " [1] دەپ يازىدۇ. مىلانىنىڭ
 سىرىسلىقلار توغرىسىدا بەرگەن مەلۇماتى.
 ئەمەلىيەتكە دەلمۇدەل ئۇيغۇن كېلىدۇ. بۇنىڭدا ،
 دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان ئۈچ مۇھىم نۇقتا بار.
 (1) مىلا ئېيتقاندەك ، ئىندىستان سىرىسلىقلار
 (ئۇيغۇرلار – ئا) نىڭ يۇرتى تارىم ئويمانلىقىنىڭ
 جەنۇبىغا جايلاشقان. [2] مىلا "سىرىسلىقلار سودا
 قىلغاندا ، يۈزمۇيۈز تۇرۇپ سۆزلەشمەيدۇ. مالنى
 قۇملۇققا قويۇپ – قويۇپ ، كەينىنى قىلىپ تۇرىدۇ"
 دەيدۇ. بۇنداق ئەھۋال قەدىمكى چاغلاردا تۈركى
 خەلقلەردە ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن "تەلىسز
 سۇدا" نى كۆرسىتىدۇ. [3] مىلا "سىرىسلىقلار مالنى
 قۇملۇققا قويىدۇ" دەيدۇ. مىلا ئېيتقان قۇملۇق تارىم
 ئورمانلىقىدىكى قۇملۇق – چۆلىنى كۆرسىتىدۇ.
 جۇڭگونىڭ ئاساسى تېررىتورىيىسى بولغان ئوتتۇرا
 تۈزلەڭلىكتە قۇملۇق چۆل يوق. بۇنى جۇغراپىيىدىن

ئاددى ساۋادى بار ئادەملەرنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ.

تەبىئەتشۇناس رىم يازغۇچىسى پىلىنى "تەبىئەت تارىخى" ناملىق ئەسىرىدە "سىرىس دۆلىتى" ("يىپەك دۆلىتى") توغرىسىدا مەزمۇنى مىلا بەرگەن مەلۇماتقا ئوخشايدىغان مەلۇمات بېرىدۇ. پىلىنى مۇنداق دەپ يازىدۇ: "سىرىسلىقلارنىڭ ئورمانلىرىدىن يىپەك چىقىدۇ. دۇنياغا مەشھۇر... ئۇلار كىمخاپ، تاۋاق – دۇردۇن توقۇپ روماغا ئېلىپ بېرىپ ساتىدۇ.... سىرىسلىقلار مۇلاھىم، تارتىنچاق كېلىدۇ." [4] پىلىنى يەنە مۇنداق دەپ يازىدۇ: "سىرىسلىقلار، بوي – تۇرقى جەھەتتە ئادەتتىكى ئادەملەردىن ئېگىز، چاچلىرى قىزىل، كۆزلىرى كۆك، ئاۋازلىرى جاراڭلىق كېلىدۇ. چەتتىن بارغانلار، ئۇلارنىڭ تىلىنى بىلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار بىلەن سۆھبەتلىشەلمەيدۇ. چەتتىن بارغانلار، ماللىرىنى مەلۇم دەريانىڭ شەرقى قىرغىقىغا ئېلىپ بېرىپ، سىرىسلىقلارنىڭ ماللىرىنىڭ يېنىغا قويدۇ. ئەسلىدە بېكىتىلگەن باھا بويىچە مال ئالماشتۇرۇلىدۇ." [5] پىلىنىڭ مەلۇماتىدىن قارىغاندا، سىرىسلىقلارنىڭ يىپەك ماللىرى روماغا ئېلىپ بېرىلىپ سېتىلىدىكەن. ئۇنىڭ

ئۈستىگە پىلىپىننىڭ ، سىرىسلىقلارنىڭ ئېرقى
 خۇسۇسىيەتلىرى توغرىسىدا بەرگەن مەلۇماتى
 ناھايىتى يۇقىرى قىممەتكە ئىگە. بۇ ، ئۇيغۇرلارنىڭ
 ئاق تەنلىك ئېرققا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى
 ئىسپاتلايدۇ. جۇڭگونىڭ قەدىمكى تارىخچىلىرىمۇ ،
 ئېرقى جەھەتتىن ئۇيغۇرلارغا بەكمۇ يېقىن بولغان
 ئويسۇنلارنى "كۆك كۆز ، قىزىل چاچ" [6] دەپ يازغان
 بولسا ، قىرغىزلارنى "چىرايى ئاق سۈزۈك ، قىزىل چاچ ،
 كۆزلىرى كۆك" [7] دەپ يازغان. پىلىپىننى ، رىم ئات
 سۆڭەكلىرىنىڭ ئەيشى – ئىشرەت ، كەيپ – ساپاغا
 بېرىلىپ تۇرمۇشتا چىرىكلىشىپ ، بايلىقلارنى
 ھەددىدىن ئارتۇق بىزۇپ – چېچىپ ، ئەخلاقى
 جەھەتتە بەكمۇ بۇزۇلۇپ كەتكەنلىكى ، ئۇلارنىڭ
 كىيىدىغان كىيىملىرىنىڭ سىرىسلەر دۆلىتىدىن
 كېلىدىغان كىمخاپ تاۋار – دۇردۇنلاردىن
 تىكىلىدىغانلىقى ، سىرىسلار دۆلىتىدىن سېتىپ
 ئالىدىغان يىپەك ماللار ئۈچۈن رىم تىللالىرىنىڭ
 (ئالتۇن پۇللىرىنىڭ – ئا) سىرىسلىقلارنىڭ قولغا
 چۈشۈپ كېتىدىغانلىقى توغرىسىدا ھەسرەتلىنىپ
 مۇنداق دەپ يازغان ئىدى : "دۆلىتىمنىڭ تىللالىرىدىن

ھىندىستان سىرىسلار دۆلىتى ۋە ئەرەپ يېرىم ئارىلى قاتارلىق ئۈچ دۆلەتكە ھەريىلى ئاز دېگەندە يۈز مىليون سىتر كىيس (رىم تىللاسى) ئېقىپ كېتىدۇ. مانا مۇشۇ پۇللار، دۆلىتىمدىكى ئەرلەر بىلەن ئاياللار (ئاق سۆڭەكلەرنى دىمەكچى) نىڭ بۇزۇپ – چېچىپ خەجلىشى ئۈچۈن كېتىدۇ. [8] پىلىنىنىڭ "تەبىئەت تارىخى" دىكى مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا، روما ئاق سۆڭەكلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئەيشى – ئىشرەت، كەيپ – ساپالىق تۇرمۇشىنىڭ ئېھتىياجىغا لازىم بولىدىغان يىپەك ماللارنى سىرىسلىقلاردىن ئالغان بولسا، دورا – دەرەمەك، ئۈنچە – ياقۇتلارنى ھىندىستاندىن، مەرۋايىتلارنى ئەرەبىستاندىن ئالغان.

يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك ھەريىلى روما پۇلىدىن يۈز مىليون سىسىستىركىيس (رىم تىللاسى) روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن سىرىسلىقلاردىن سېتىپ ئالىدىغان يىپەك ماللار، ھىندىستاندىن ۋە ئەرەبىستاندىن ئالىدىغان دورا – دەرەمەك، ئۈنچە – ياقۇت، مەرۋايىتلار ئۈچۈن سەرپ بولغان. يونان ئالىمى كلاۋدى پىتۇلىمى "جۇغراپىيە" ناملىق ئەسىرىدە، سىرىسلار دۆلىتى (يىپەك دۆلىتى) نىڭ

تەبىئى شارائىتى ، قانداق خەلقلەر ياشايدىغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ: " سىرىسلار دۆلىتىنىڭ غەربىي چېگرىسى سىستىيە بولۇپ ، ئۇ ئىمماۋىس [9] تېغىنىڭ سىرتىدا ، شىمالى چېگرىسى نامسىز يەر..... شەرقى چېگراسىمۇ نامسىز يەر. جەنۇبىي بولسا ، ھىندىستاندىكى گانگې دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقى بىلەن چېگرالىنىدۇ. " [10] پىتۇلىمى ، سىرىسلار دۆلىتىنىڭ ئەتراپىنى ئوراپ تۇرىدىغان تاغلار توغرىسىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ: "سىرىسلار دۆلىتىنىڭ تۆت تەرىپىنى.... تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ تېررىتورىيىسى ئىچىدە ئىككى چوڭ دەريا ئاقىدۇ. ئۇ دەريالارنىڭ بىرىنچىسى ئۇيغۇرداس () دەرياسى بولۇپ ، ئۇ ئاۋشاتسىئان ۋە ئاسمىران () تېغىدىن ئىبارەت ئىككى مەنبەدىن باشلىنىدۇ. دەريالارنىڭ ئىككىنچىسى باۋتس دەرياسى بولۇپ ، ئۇكاسىيان () ۋە ئوتتۇرۇ كورخۇس () تېغىدىن ئىبارەت ئىككى مەنبەدىن باشلىنىدۇ. [11] يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىككى دەريانىڭ ئالدىنقىسى ئاقسۇ ياكى قەشقەر دەرياسى ، كېيىنكىسى ياركەنت (زەرەپشان) ياكى قارىقاش دەرياسىدىن باشقا دەريا ئەمەس.

پىتولىمى ئۇيغۇرداس دەرياسىنىڭ بويىدا ئۇيغۇرداس
 دۆلىتى بار دېگەن. پىتولىمنىڭ ئۇيغۇرداس دېگىنى ،
 دەل ئۇيغۇرلارنىڭ يۇنان تەلەپپۇزىدا ئېيتىلىشى
 خالاس. يۇنان ئالىمى مارىسىللىنوس (مىلادىنىڭ
 380 – يىلى ياشىغان) "تارىخنامە" ئاتلىق كىتابىدا :
 "شەرقتە سىرىسلەر ئېلى بار، ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئېگىز
 تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. بۇ تاغلار بىر تۇتاش سوزۇلۇپ
 تەبىئى تۈسۈقنى شەكىللەندۈرىدۇ. سىرىلىقلار
 شۇنىڭ ئىچىدە ياشايدۇ. ئۇلارنىڭ يېرى تەكشى ،
 كەڭتاشا ۋە باي. غەربتە سېستىيە بىلەن چېگرالىنىدۇ.
 شەرقىي بىلەن شىمالدىن ئىبارەت ئىككى تەرىپى
 چۆللۈك ، تاغلىرىنىڭ ئۈستى (تەڭرى تاغلىرى بىلەن
 پامىر تاغلىرى كۈزدە تۇتۇلسا كېرەك) يىل بويى قار
 بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. جەنۇبىي چېگراسى ھىندى ۋە
 گانگى دەرياسىغىچە بارىدۇ... تاغلىرىنىڭ ھەممىسى
 ئېگىز، يوللىرى تىك قىيالىق ئەگرى – بۈگرى كېلىدۇ.
 تاغلارنىڭ ئارىسى تۈزلەڭلىك ، ئۇنىڭ
 تېرىتورىيىسى ئىچىدە ئۇيغۇرداس ۋە باۋتس
 دەرياسىدىن ئىبارەت ئىككى دەريا ئاقىدۇ... سىرىسلەر
 تىچ ياشايدۇ. ھەربىي قورال – ياراق تۇتمايدۇ. زادى

ئۇرۇش قىلمايدۇ. مۇلاھىم ، ياۋاش ، قوشنا دۆلەتلەرنى پاراكەندە قىلمايدۇ. ئىقلىمى مۆتىدىل ، ھاۋاسى ساپ ، پاكىز ، ئاسماندا بۇلۇت كۆپ بولمايدۇ. قاتتىق بوران چىقمايدۇ. ئورمانلىق ئىنتايىن كۆپ ، ئورمانلىقتا ماڭسا ئاسماننى كۆرگىلى بولمايدۇ." [12] ماركسلىنىس يەنە مۇنداق دەپ يازىدۇ: "سېرىسلىقلار ئاددى – ساددا ياشاشقا ئادەتلەنگەن. ئۇلار خالى جايىدا ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇپ كۈن ئۆتكۈزۈشنى ياخشى كۆرىدۇ. كىشىلەر بىلەن بېرىش – كېلىش قىلىشنى ئانچە ياقتۇرمايدۇ. چەت ئەللىكلەر چېگرادىكى دەريادىن ئۆتۈپ ، ئۇ يەرگە يىپەك ياكى باشقا مال ئالغىلى بارسا ، كۆزلىرى بىلەن بىر – بىرىگە بېقىشىپلا باھاسىنى توختىتىدۇ. گەپلەشمەيدۇ ، ئۇلارنىڭ يەر بايلىقى مول ، باشقىلارغا ئېھتىياجى چۈشمەيدۇ "[13] يۇقىرىدا ، يۇنان ۋە رىم ئالىملىرىنىڭ خاتىرىلىرىدىن كەلتۈرگەن پاكىتلاردىن تۆۋەندىكى خۇلاسەنى چىقىرىش مۇمكىن :

مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇنقى ۋاقىتتىن تارتىپ ياۋرۇپالىقلار (يۇنان ۋە رىم) تارىم ۋادىسىدىكى ئۇيغۇرلار ئېلىنى ، يىپەك ئىلى (سېرىسلەر ئېلى) دەپ

تونغان.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئورمانلىقىنىڭ تەبىئىي شارائىتى (تاغلىرى ، دەريالىرى ، ئورمانلىرى ، چۆللىرى ، ئېقىلىمى) ئۇنىڭغا چېگرالىنىدىغان دۆلەتلەر ھەققىدە ئاساسەن توغرا مەلۇمات بەرگەن.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى ئەڭ قەدىمكى چاغلاردىن تارتىپ ياۋرۇپالىقلارنىڭ تارىم ئويمانلىقىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يىپەك ماللىرىنى ئىستىمال قىلغانلىقىنى كۈچلۈك پاكىتلار ئارقىلىق ئېنىق ۋە تەپسىلىي چۈشەندۈرگەن.

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئويمانلىقىدا ياشىغان خەلقنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىنى ، ئۇلارنى ئۆز نامى بىلەن (ئۇيغۇرداس) ئاتىغاندىن تاشقىرى ، ئۇلارنىڭ ئىرقى جەھەتتىن قايسى ئىرققا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنىمۇ ئىسپاتلاپ بەرگەن.

ئەگەر ، سىرىس ئېلى دەپ ئاتالغان تارىم ئويمانلىقىدا يىپەكچىلىك سانائىتى ئەڭ قەدىمكى چاغلاردىن تارتىپ (مىلادىدىن نەچچە ئەسىر بۇرۇن) تەرەققىي قىلىمىغان بولسا ، "جاھاننىڭ مەر - مەر شەھرى"

دەپ ئاتالغان رېمىدىكى روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ
يۇقىرى سۈپەتلىك يىپەك ماللارغا بولغان
ئېھتىياجىنى قامدىيالمىغان بولاتتى.

ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى چاغلاردا، يىپەك
توقۇمىچىلىقىدا يۇقىرى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلگەنلىكىنى
ئىسپاتلايدىغان پاكىتلار ئاز ئەمەس. ئىچكى
ئۆلكىلەردىكى خەنزۇلار يىپەك توقۇمىچىلىقىدا
ئۇيغۇرلارنىڭ توقۇمىچىلىقتىكى ئارتۇقچىلىقىدىن
ئۆگەنگەنلىكى بۇنىڭغا مىسال بولىدۇ. يېقىنقى
يىللاردا، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن 6 –
ئەسىردە ئىچكى ئۆلكىلەردە توقۇلغان يىپەك
توقۇلمىلار قېزىۋېلىندى. بۇنداق يىپەك
توقۇلمىلاردىكى "نەسبەتەن كۆزگە كۆرۈنەرلىك
تەرەققىيات شۇ بولغانكى، شۇ چاغلاردا تۈز يوللۇق
كىمخاپلاردىن تاشقىرى يەنە قىياش گۈللۈك
ئارقىغىدىن گۈل چىقىرىلغان كىمخاپلارمۇ مەيدانغا
كەلگەن، ئارقاقتىن بۇ خىل گۈل چىقىرىش ئۇسۇلىنى
خەن سۇلالىسى ۋاقتىدىلا (مىلادىدىن بىرنەچچە
ئەسىر بۇرۇن شىنجاڭدىكى قېرىنداش مىللەتلەر يۇڭ
توقۇمىچىلىق ھۈنرىدە قوللانغان. ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك

رايونلىرى يىپەك توقۇمىچىلىقتا قوللانغان بۇ خىل
توقۇش ئۇسۇلىنى (كىمخاپلارنىڭ ئارقىغىدىن گۈل
چىقىرىش ئۇسۇلىنى - ئا) شىنجاڭدىن ئۆگەنگەن
بولسا كېرەك. "[14] مانا شۇ پاكىت قەدىمكى چاغلاردا
ئۇيغۇرلارنىڭ يىپەك توقۇمىچىلىقى ياكى يۇڭ
توقۇمىچىلىقىدا بولسۇن يۇقىرى سەۋىيىگە
كۆتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇنىڭدىن تاشقىرى ، مىلادىنىڭ 440 - يىللىرى ،
شەرق مەلىكىسى پىلە قۇرۇتتىنىڭ ئۇرۇقىنى خوتەنگە
ئېلىپ كەلگەن ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن شىنجاڭ رايونىدا
"يىپەك يوق ئىدى" دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىدىغان
مۇنداق بىر پاكىتمۇ بار : يېقىنقى يىللاردا تۇرپان
رايونىدا ئېلىپ بېرىلغان ئارخىئولوگىك قېزىشلەر
ئارقىلىق "قېزىۋېلىنغان قول يازمىلار ئىچىدە....
مىلادىنىڭ 418 - يىلىدا پىلە قۇرۇتتىنى ۋە ئۆزىمە
دەرىخنى ئىجارىگە ئېلىش توغرىسىدا يېزىلغان
ھۆججەت ئۇچرىدى. " (يادىكارلىق 40 - بەت). مانا بۇ
پاكىت ، يىپەك مەلىكىسى ("شەرق مەلىكىسى")
مىلادىنىڭ 440 - يىللىرى پىلە قۇرۇتتىنىڭ ئۇرۇقىنى
خوتەنگە ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنى رەت

قىلدۇ. قەدىمكى چاغدا خوتەندىلا ئەمەس ، ھەتتا تۇرپان رايونىدىمۇ يىپەكچىلىك تەرەققىي قىلغانىدى. يۇقىرىدىكى پاكىتلاردىن چىقىرىلغان ئەڭ ئاساسلىق ۋە مۇھىم خۇلاسە ئاتالمىش "يىپەك مەلىكىسى" رىۋايىتىدىكى مىلادىنىڭ 440 - يىلى جۇڭگودىن خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان مەلىكىنىڭ پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كېلىشىدىن بۇرۇن خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىق سانائىتى يوق ئىدى دېگەن يالغان رىۋايەتنىڭ ئۈزۈل - كېسىل رەت قىلىنىشى ، خالاس.

شۇنىمۇ ئېيتىش كېرەككى ، قەدىمكى چاغلاردا جۇڭگودىن باشقا دۆلەتلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىرىغا ياتلىق بولغان مەلىكىلەرنىڭ ئىسىملىرى جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىغا ، ئۇيسۇن خانلىرىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىلىرىنىڭ ئىسىملىرى جۇڭگو تارىخى يىلنامىلىرىغا يېزىلغان. ئەپسۇسكى مىلادىنىڭ 5 - ئەسىرىدە خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان مەلىكىنىڭ ئىسمى جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىدا ئۇچرىمايدۇ.

تارىخىي پاكىتلارنىڭ راستلىقىغا ھۆرمەت

قىلىنىدىغان بولسا ، تارىخىي پاكىتلار بويىچە
ئىسپاتلانمىغان رىۋايەتنىڭ يالغانلىقى ئېتىراپ
قىلىنسا ، خوتەنگە بىلە قۇرۇتنىڭ ئۇرۇقىنى ، خوتەن
خانغا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىسى ئېلىپ
كەلگەن دېگەن رىۋايەتنىڭ تامامەن يالغانلىقىنى
ئېتىراپ قىلماسلىققا ھېچقانداق بانا – سەۋەب يوق.
ھونلارنىڭ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا بارىدىغان خەلقئارا
قاتناش يولىغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشى ، جۇڭگو بىلەن
غەرب ئەللىرى ئارىسىدىكى تۈرلۈك
مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئۆگۈشلۈك ئېلىپ بېرىلىشىغا
توسقۇن بولغان. شۇنىڭ ئۈچۈن شەرق بىلەن غەرب
ئارىسىدىكى خەلقئارا قاتناش يولى جۇڭگوغا
نەسبەتەن گاھ تاقىلىپ ، گاھ ئېچىلىپ تۇراتتى.

مىلادىنىڭ 87 – يىلى ۋە مىلادىنىڭ 101 – يىلى ،
ئىران ئەلچىلىرى جۇڭگوغا كەلگەن بولسا ، مىلادىنىڭ
97 – يىلى جۇڭگو ئەلچىسى گەن يىڭ (بۇنى بەنچاۋ
ئەۋەتكەن) ئىرانغا بارغان. جۇڭگو بىلەن ئىران ئارىسىدا
سودا مۇئامىلىسى توغرىسىدا بېتىم تۈزۈلگەن. تارىخى
مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا مىلادىنىڭ 120 – يىلى
رومالىق بىر سېھرىگەر دېڭىز يولى بىلەن ھىندىچىنغا

كېلىپ ، بېرما ئارقىلىق جۇڭگوغا كەلگەن. مىلادىنىڭ
1660 – يىلى روما ئېمپىراتۇرى ماركۇس ئاۋرىل
(مىلادىنىڭ 161 – يىلىدىن 166 – يىلىغىچە
ئېمپىراتۇر بولغان) دېڭىز يولى ئارقىلىق جۇڭگوغا
ئەلچى ئەۋەتكەن. روما ئەلچىسى دېڭىزدىن
ھىندىچىنغا چىقىپ ۋىيېتنام ئارقىلىق جۇڭگوغا
كەلگەن. ئەلچى جۇڭگو پادىشاھى خەن خۇئاندى
(مىلادىنىڭ 147 – يىلىدىن 167 – يىلىغىچە پادىشاھ
بولغان) غا پىل چىشى ، كەركە مۈڭگۈزى ، ياقۇت
قاتارلىق سوۋغاتلارنى ئېلىپ كەلگەن. يۇقىرىدىكى
تارىخى پاكىتلارغا ئاساسلانغاندا ئىراننىڭ جۇڭگو
بىلەن ئورناتقان دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى
رومانلىقلارنىڭ سىرىسلەر ئېلى (يىپەك ئېلى) دەپ
ئاتىغان ئۇيغۇرلار بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى
مۇناسىۋىتى (بۇنداق مۇناسىۋەت مىلادىدىن 400 يىل
بۇرۇن باشلانغان)دىن ئاز دېگەندە ئۈچ ئەسىر
(مىلادىدىن 105 يىل بۇرۇن) كېيىن باشلانغان.
رومانلىقلارنىڭ جۇڭگو بىلەن ئورناتقان دىپلوماتىك
مۇناسىۋىتى (ئەگەر شۇنداق مۇناسىۋەت مىلادىنىڭ
166 – يىلىدىن باشلانغان بولسا) رومانلىقلارنىڭ

سىرىسلەر ئېلى بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى
مۇناسىۋىتىدىن تەخمىنەن 600 يىل كېيىن
باشلانغان.

پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ ياۋرۇپاغا تارقىلىشى [تەھرىر]

قەدىمكى رىم ئېمپىرىيىسى دەۋرىدە (مىلادىدىن
بۇرۇن ۋە كېيىن) يىپەكتىن توقۇلغان كىمخاپ، شايى
تاۋار، دۇردۇنلارنىڭ ياۋرۇپاغا (ئاساسەن رومغا) تارىم
ئويمانلىقىدىكى يىپەك ئېلى (سىرىسلەر ئېلى)دىن
بارغانلىقى، ئاتالمىش "يىپەك مەلىكىسى"
رېۋايىتىنىڭ يالغانلىقى توغرىسىدا سۆزلەپ ئۆتتۇم.
تۈرك خاقانلىقى دەۋرىدە ئىچكى ۋە تاشقى (خەلقئارا)
سودا ئىشلىرى ئەھۋالىنىڭ ئاساسى

مەشغۇلاتلىرىدىن بىرى ئىدى. بولۇپمۇ بۇ دەۋردە
خەلقئارا سودا ناھايىتى كەڭ مىقياسدا قانات يايدىغان
ئىدى. مىلادىنىڭ 624 – يىلى تۇرپان خانلىقى
(مىلادىنىڭ 460 – يىلىدىن 640 – يىلىغىچە ھۆكۈم
سۈرگەن) نىڭ خانى كۈي ۋىنتاي غەربىي تۈرك
خانلىقىنىڭ خاقانى تۇن يابغۇ خاقاننىڭ رۇقسىتىنى
ئېلىپ جۇڭگودىن تاڭ سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى لى
يەن (مىلادىنىڭ 618 – يىلىدىن 627 – يىلىغىچە

پادشاھ بولغان) گە ئەۋەتكەن سوۋغا – سالاملرى
ئىچىدە شەرقىي رومادىن كەلتۈرۈلگەن كۈچۈكلەر، قارا
تۈلكە موينىسى قاتارلىق نەرسىلەر بار ئىدى. شۇنىڭغا
قارىغاندا تۈركلەر روما بىلەن قىلغان سودىلىرىدا
رومانىڭ نەسىللىك ئىتلىرىنىمۇ ئېلىپ كەلگەن.
تۈرك خاقانلىرى دەۋرىدىمۇ، بۇرۇنقى چاغلارغا
ئوخشاشلا ئاسىيادىن ياۋرۇپاغا ئېلىپ بېرىلىدىغان
سودا ماللىرىدىن يىپەك رەختلەر، دورا – دەرەمەكلەر،
زىبۇ – زىننەت بۇيۇملىرى، تېرىدىن ئىشلەنگەن ماللار
ئاساسى سالماقنى ئىگىلەيتتى.

تۈركلەر يالغۇزلا ياۋرۇپا بىلەن سودا قىلىپ قالماستىن،
جۇڭگو بىلەنمۇ ناھايىتى كەڭ ھالدا سودا ئىشلىرىنى
ئېلىپ بارغان. تۈرك خانلىقى تەركىبىدىكى ئوتتۇرا
ئاسىيانىڭ مۇھىم خانلىقلىرىدىن سەمەرقەنت
خانلىقى، بۇخارا خانلىقى قاتارلىق خانلىقلار
مىلادىنىڭ 627 – يىلىدىن 647 – يىلىغىچە بولغان
20 يىل ئىچىدە جۇڭگوغا توققۇز قېتىم سودا
ئەلچىلىرى ئەۋەتكەن. تۈرك خاقانلىقى تەركىبىگە
كىرگەن خانلىقلار يېرىم مۇستەقىل ھالدا بولۇپ بەزى
خەلقئارا مۇناسىۋەتلەردىكى چوڭ ئىشلارنى قىلىشتا

تۈرك خاقانىنىڭ رۇخسىتىنى ئالاتتى.

يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك ، تۈركلەر بىلەن ئىران ساسانىلار سۇلالىسى ئارىسىدا بىرنەچچە قېتىم ئۇرۇشنىڭ يۈز بېرىشى خەلقئارا سودا يولىغا بولغان ھۆكۈمرانلىقنى تالىشىش ۋە خەلقئارا يىپەك سودىسىدىن كېلىدىغان پايدىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بولغان بۇ كۆرەشتە شەرقىي روما بىلەن ئىتتىپاقداشلىق مۇناسىۋىتىنى ئورناتقان تۈركلەر ئۈستۈن چىققان.

ھەريىلى دېگۈدەك نەچچە ئون مىليونلىغان رىم تىللاسغا سىرىسلەر ئېلىدىن يىپەك ماللارنى سېتىپ ئېلىشقا خېلىدىن بېرى چىدىمىغان رىم ھۆكۈمرانلىرى (ئېمپىراتۇرلىرى) پىلىدىن يىپەك چىقىرىپ ئۆزلىرىنىڭ ئېھتىياجىغا لازىم بولىدىغان كىمخاپ ، شايى ، تاۋار ، دورىدۇن قاتارلىق يىپەك ماللارنى ئۆزلىرى ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن باش قاتۇرۇشقان ئىدى.

ئۇلارنىڭ بۇ ئارزۇ – ئۈمىدلىرى تۈرك خانلىقى دەۋرىدە ئەمەلگە ئاشتى. بۇ توغرىدا يۇنان ئالىملىرى مۇنداق مەلۇمات بېرىدۇ: 6 – ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان

يۇنان ئالىمى زوناراس () "تارىخنامە" ناملىق ئەسىرىدە مۇنداق دەپ يازغان ئىدى : "بۇرۇن رومانلىقلار يىپەك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى بىلمەيتتى. يىپەكنى پىلە قۇرۇتىنىڭ قۇسىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى".

6 – ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى تىئوخانىۇس ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىقنىڭ پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنى قاچان ، نەدىن ، قانداق ھىلە بىلەن ئوغۇرلۇقچە شەرقىي روما ئىمپېرىيىسىنىڭ (مىلادىنىڭ 395 – يىلىدىن 1451 – يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ئىمپېراتورى ئۇلۇغ پوستئاننىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 527 – يىلىدىن 565 – يىلىغىچە ئىمپېراتۇر بولغان) شەرقىي روماغا ئېلىپ بارغانلىقى ۋە شۇنىڭدىن كېيىن شەرقىي رومانلىقلار پىلە قۇرۇتىنى بېقىپ ، يىپەك ماللارنى ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا قويغانلىقى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىدۇ. تىئوفانىس مۇنداق دەپ يازىدۇ : "ئىمپېراتۇر پوستئاننىڭ ۋاقتىدا ئىرانلىق مەلۇم بىر ئادەم شەرقىي روماغا پىلە بېقىپ يىپەك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى ئۆگەتكەن. ئۇنىڭدىن بۇرۇن شەرقىي رومانلىقلار پىلە بېقىشنى بىلمەيتتى.

ھىلىقى ئىسمى نامەلۇم ئىرانلىق سىرىسلەر ئېلىدە
(يىپەك ئېلىدە) ئۇزۇن تۇرغان. ئۇ سىرىسلەر ئېلىدىن
قايتىپ كېتىدىغان چاغدا پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى
يول ماڭغاندا ئىچى كاۋاك ھاسسىنىڭ ئىچىگە
يوشۇرۇن جايلاشتۇرغان. ئاندىن كېيىن پىلە
قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئاشۇنداق ئۈستىلىق بىلەن
شەرقىي روماغا ئېلىپ كەلگەن. بۇ ئىرانلىق باھار
كېلىش بىلەنلا پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئۈژمە
يوپۇرمىغىنىڭ ئۈستىگە قويغان، بىرنەچچە كۈندىن
كېيىن پىلە قۇرۇتى يوپۇرماقنى يەپ چوڭ بولۇپ،
بىر جۈپ قانات چىقارغان، ئۇچىدىغان بولغان،
رومالىقلار پىلە بېقىپ، يىپەك چىقىرىشنى
ئۆگەنگەندىن كېيىن پوستىئان تۈركلەرگە
(كونستانتىنپۇلغا - ئىستانبۇلغا كەلگەن تۈرك
ئەلچىلىرىگە ئاپتور) رومالىقلارنىڭ پىلە بېقىپ
يىپەك چىقىرىش ئۇسۇلىنى كۆرسەتكەندە تۈركلەر
ھاڭ - تاڭ قېلىپ چۇچۇپ كەتكەن."

تۈركلەر بىلەن شەرقىي روما ئارىسىدىن سودىدا تۈركلەر
ئارقىلىق شەرقىي روماغا ئېلىپ بېرىلىدىغان
ماللارنىڭ ئىچىدە ئاساسى سالماقنى يىپەك

توقۇلمىلىرى ئىگەللەيدىغانلىقى ، خوتەننى ئاساس
 قىلغان ئۇيغۇر يىپەكچىلىكىنىڭ ئەڭ قەدىمكى
 چاغلاردىن تارتىپ دۇنياغا مەشھۇرلىقى ، پىلە قۇرۇتى
 ئۇرۇقىنىڭ "يىپەك مەلىكىسى" توغرىسىدىكى
 رىۋايەت بويىچە مىلادىنىڭ 440 - يىلى جۇڭگودىن
 خوتەنگە كەلتۈرۈلگەنلىكىنىڭ يالغانلىقى ، پىلە
 قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ سىرىسلەر ئېلى (ئاساسەن خوتەن)
 دىن شەرقىي روماغا ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىق
 راھىپ تەرىپىدىن مىلادىنىڭ 550 - يىللىرى
 ئوغۇرلۇقچە ئېلىپ بېرىلغانلىقى توغرىسىدىكى
 پاكىتلارنى يۇقىرىدا بىر - بىرلەپ سۆزلەپ ئۆتتۈم.
 مېنىڭچە شۇ پاكىتلار يىتەرلىك بولسا كېرەك.
 ئاخىرقى سۆز قەدىمكى چاغدىكى ئاسىيادىن ياۋرۇپاغا
 بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى يالغۇزلا ئاسىيادىكى
 خەلقلەر بىلەن ياۋرۇپادىكى خەلقلەر ئارىسىدا
 ئىقتىسادى جەھەتتە قىممەتلىك تاۋارلارنى ئۆزئارا
 ئالماشتۇرۇش رولىنى ئويناپلا قالماستىن ، بەلكى
 مەدەنىيەت جەھەتتە ئاسىيادىكى خەلقلەر بىلەن
 ياۋرۇپادىكى خەلقلەرنىڭ ئۆزئارا بىر - بىرىنىڭ
 ئارتۇقچىلىقىنى ئۆگىنىپ شانلىق مەدەنىيەت

ياريتمىشۇ ناھايتى كۈچلۈك تۈرتكىلىك روللارنى
ئوينىغان. خەلقئارا سودا يولىدا سودا كارۋانلىرى ،
ئەلچىلەر ، سەيياھلار غەربتىن شەرققە ، شەرقتىن
غەربكە موكدەك ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. بەزىدە بولسا
تاجاۋۇزچىلىق مەقسىتى بىلەن سەپەرۋەر قىلىنغان
تۈمەنلىگەن قوشۇنلارمۇ سودا ئەلچىسى ياكى ئاددى
سودىگەر قىياپىتىگە كىرىۋالغان جاسۇسلارمۇ قاتناپ
تۇراتتى. غەرب بىلەن شەرق ئوتتۇرا ئاسىيا ئارقىلىق
توۋار ئالماشتۇرۇش ئىشلىرىنى يۈرگۈزگەندىن تاشقىرى
، مەخپىي ئاخبارات يىغىش ئىشلىرىنى قىلاتتى. باشتا
ئېيتىپ ئۆتكۈنمىزدەك مىلادىنىڭ 550 – يىللىرى
ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىقنىڭ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن
پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئوغرىلاپ مەخپىي ھالدا
شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بېرىپ يىپەك
ئىشلەپچىقىرىشدا ھۆكۈم سۈرگەن نەچچە مىڭ
يىللىق سىرنىڭ ئىشكىنى ئېچىپ تاشلىغان. شۇ
ئىرانلىق پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى شەرقىي روماغا
يەتكۈزۈپ بېرىشتىن بۇرۇن شەرقىي روما ئېمپىراتورى
ئۇلۇغ پوستىئان (مىلادىنىڭ 527 – يىلىدىن 565 –
يىلىغىچە ئېمپىراتور بولغان) بىلەن شۇ مەسىلە
توغرىسىدا سۆزلەشكەن. پوستىئان ئەگەر ئىرانلىق

راھىپ پىلە قۇرۇتتىنىڭ ئۇرۇقىنى سىرىسلەر ئېلىدىن
ئوغرىلاپ ئېلىپ كېلىدىغان بولسا ئۇنىڭغا ناھايىتى
قىممەت باھالىق ئىنئام (مۇكاپات) بېرىدىغان بولغان.

ئېھتىمال ئىرانلىق راھىپ خىرىستىئان مۇرىدى
بولغانلىقى ، پوستىئاندىن ئالىدىغان قىممەت باھالىق
ئىنئامغا قىزىققانلىقى ئۈچۈن ، سىرىسلەر ئېلىدىن
پىلە قۇرۇتتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئوغرىلاپ شەرقىي روماغا
يەتكۈزۈپ بەرگەن. مانا مۇشۇ ۋەقەدىن تەخمىنەن
140 يىل بۇرۇن (مىلادىنىڭ 424 - يىلى) غەربنىڭ
سۈزۈك ، رەڭلىك شىشە ياساشتىكى مەخپىي
سىرىنى ئاق ھون سودىگەرلىرى (ئۇلۇغ ياۋچىلار)
جۇڭگوغا بىلدۈرۈپ قويغان ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن
خەنزۇلار رەڭلىك شىشە ياساشنى بىلمەيتتى. ئۇلار
رەڭلىك شىشەنى ناھايىتى يۇقىرى باھادا غەربتىن
(سۈرىيىدىن) سېتىپ ئېلىشقا مەجبۇر ئىدى. شۇنىڭ
ئۈچۈن خەنزۇلار ئۇزۇندىن بېرى رەڭلىك شىشە
ياساشنىڭ سىرىنى غەربتىن بىلىپ ئېلىشقا ئۇرۇنۇپ
كەلگەنىدى. بۇنداق ئۇرۇش مىلادىنىڭ 424 - يىلى
ياۋچىلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئەمەلگە ئاشتى.
بۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك تارىخى پاكىتلار مۇنداق :

"شىمالى سۇلالىلەر تارىخى"دىكى خاتىرىگە
ئاساسلانغاندا شىمالى ۋېي خانلىقى (مىلادىنىڭ 386
– يىلىدىن 534 – يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن)نىڭ
خانى تۇباتاۋنىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 424 – يىلىدىن
452 – يىلىغىچە خان بولغان) مىلادىنىڭ 424 –
يىلى ئۇنىڭ پايتەختىگە كەلگەن ئاق ھون
سودىگەرلىرى (ئۇلۇغ ياۋچىلار) تاغدىن دورا ئېلىپ
كېلىپ ئۇنى ئېرىتىپ رەڭلىك شىشە ياسىغان. بۇ
كىشىلەر غەربنىڭ رەڭلىك شىشىلىرىدىنمۇ پاقىراق ،
چىرايلىق چىققان. بۇنداق رەڭلىك شىشنى
كۆرگەنلەر ھەيران قېلىشىپ ئىلاھى شىشىلەر
دەپشەكەن. ئاق ھون سودىگەرلىرى رەڭلىك شىشە
ياساشنى خەنزۇلارغا ئۆگەتكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ
سۈرىيە ، يۇنانلىقلارنىڭ رەڭلىك شىشنى
مونوپولىيە قىلىۋېلىش ھوقۇقى پاچاقلىنىپ كەتكەن.
قەدىمكى تارىخىي پاكىتلار بويىچە ھۆكۈم قىلغاندا
بىرەر مىللەت ياكى خەلقنىڭ ئىجاد قىلغان بىر خىل
تېخنىكىسى غەرب ئەللىرىدە پۈتۈنلەي قەتئى
مەخپىي ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا تۇباتاۋ شىمالى ۋېي
خاندانلىقىنىڭ پايتەختى داتۇڭغا كەلگەن
سودىگەرلەرنىڭ رەڭلىك شىشە ياساش

تېخنىكىسىنى بىلىدىغانلىقىنى بىلىپ قالغان بولسا
 كېرەك. ئەگەر ئەھۋال بىزنىڭ قىياسىمىزدىكىدەك
 بولىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا تۇباتاۋ ئاق ھون
 سودىگەرلىرىگە نىسبەتەن بېسىم كۈچ ئىشلىتىپ
 ئۇلارنى رەڭلىك شىشە ياساش تېخنىكىسىنى
 ئۆگىتىشكە مەجبۇرلىغان ياكى ناھايىتى يۇقىرى
 باھالىق بەدەل بېرىشكە ۋەدە قىلىپ ئالىدىغان
 بولۇشى مۇمكىن. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىرانلىق
 راھىپ بىلەن ئاق ھون (مىلادىنىڭ 420 - يىلىدىن
 565 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) سودىگەرلىرى
 ماددى مەدەنىيەت ئىچىدە ناھايىتى ئېسىل
 قىممەتلىك بولغان يىپەك بىلەن رەڭلىك شىشەنى
 ئىشلەپچىقىرىشنىڭ سىرلىرىنى بىلمەيدىغانلارغا
 مەلۇم قىلىپ قويغان مەدەنىيەت ئوغرىلىرى،
 جاسۇسلىرى بولسىمۇ، مەلۇم نۇقتىدىن قارىغاندا ئۇلار
 شەرقىي روما بىلەن جۇڭگونىڭ ماددى مەدەنىيىتىنى
 يۈكسەلدۈرۈشتە ناھايىتى چوڭ رول ئوينىغان.

خەنزۇلار ئۇيغۇرلاردىن ۋە ئۇيغۇرلار ئارقىلىق ماددى ۋە
 مەنىۋى مەدەنىيەتكە دائىر نۇرغۇن ئېسىل قىممەتلىك
 بايلىقلارغا ئىگە بولغان. جاڭ چيەن مىلادىدىن 115

يىل بۇرۇن ئوتتۇرا ئاسياغا ئىككىنچى قېتىم كېلىپ
 كەتكەندىن كېيىن ، ئۇ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن ئۈزۈم ۋە
 بىدە ئېلىپ كەتكەن. ئۈزۈم بىلەن بىدە پادىشاھ
 خەننۇدىنىڭ ناھايىتى قەدىرلەپ ، ئېتىبار بېرىشكە
 ئېرىشكەن. پادىشاھ ئوردىسىنىڭ ئەتراپىدا ئۈزۈملۈك
 باغلار ، بىدىلىكلەر پەيدا بولغان. بولۇپمۇ بىدە ئاتنىڭ
 ئاساسلىق يەم – خەشەكلىرىدىن بىرى بولۇپ ، ئات
 بېقىشقا ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇراتتى. شۇ چاغلاردا
 خەننۇدى ھونلار بىلەن بولىدىغان ئۇرۇشلاردا ئاتلىق
 قوشۇننىڭ ناھايىتى مۇھىملىقىنى چوڭقۇر ھېس
 قىلغان. ئۇ جەڭ ئاتلىرىنى كۆپلەپ ئۆستۈرۈشكە
 ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان ئىدى. جاڭ چيەن ئوتتۇرا
 ئاسىيادىن قايتىشىدا ئۈزۈم بىلەن بىدەدىن باشقا يەنە
 زىغىر ، قارامۇچ ، پىياز ، تۇرۇپ ، قوغۇن ، تاۋۇز ، كاۋا
 قاتارلىقلارنىڭ ئۇرۇقىنىمۇ ئېلىپ كەتكەن.
 شۇنىڭدىن باشلاپ ئاشۇ نەرسىلەر جۇڭگودا
 تېرىلىشقا باشلىغان. دەل شۇ چاغدا ياڭاق بىلەن ئانار
 كۆچىتىمۇ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن ئىچكىرىگە
 كەلتۈرۈلگەن. خەنزۇلار مىلادىنىڭ 5 – ئەسىرىگىچە
 پاختىدىن رەخ ئىشلەپچىقىرىشنى بىلمەيتتى. پەقەت
 5 – ئەسىردىلا كېۋەز ئۇرۇقى (چىگىت) تۇرپاندىن

ئىچكىرىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنلا پاختا رەخت
 ئىشلەپچىقىرىش باشلانغان. ئۇنىڭغىچە خەنزۇلار
 پاختا رەختلەرنى ئوتتۇرا ئاسىيادىن ۋە باشقا
 مەملىكەتلەردىن ئېلىپ كېلەتتى. قەدىمكى چاغلاردا
 قۇنقاۋ، پىپا، بالابار قاتارلىق مۇزىكا ئەسۋابلىرى
 ئىراندىن جۇڭگوغا كىرگەن بولسا، داپ، نەي، سۇناي
 قاتارلىق مۇزىكا ئەسۋابلىرى، ئوتتۇرا ئاسىيادىن
 (ئۇيغۇرلاردىن) كىرگەن. بولۇپمۇ سۈي سۇلالىسى (581 –
 618)، تاڭ سۇلالىسى (618 – 907) دەۋرىدە
 ئۇيغۇرلار جۇڭگو مۇزىكا سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتىغا
 ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان. مىلادىنىڭ 579 –
 يىلى كۆك تۈرك خانلىقىنىڭ بىكە (مەلىكە) لىرىدىن
 ئاسىنا بىكە، شىمالى جۇ سۇلالىسى (557 – 581)
 نىڭ خانى جۇشۇەندىغا ياتلىق قىلىنغاندا، تۈرك
 خاقانلىقىنىڭ پايتەختى ئۇتۇ كۈندىن چاڭئەنگە
 (شىئەنگە) ئاسىنا بىكە بىلەن بىللە سۇ جاۋا ئاتلىق
 مەشھۇر مۇزىكا ئۇستازىمۇ كەلگەن. ئۇ كۇچارلىق
 بولۇپ، سۈي سۇلالىسى ۋاقتىدا (581 – 618)
 چاڭئەندە ئۇزۇن مۇددەت تۇرغان. سۇجاۋا شۇ
 مەزگىلدە، جۇڭگو مۇزىكا سەنئىتىنىڭ بەكمۇ تۆۋەن،
 نامراتلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ جۇڭگو

مۇزىكىچىلىقنىڭ مەزمۇنىنى بېيىتىش ، ئۇنىڭ
سەنئىتىنى ناھايىتى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن
مۇكەممەل بولغان توققۇز يۈرۈش مۇزىكا
سىستېمىسىنى بەرپا قىلغان. ئۇلار تۆۋەندىكىچە :

كۇچار مۇزىكىسى

قەشقەر مۇزىكىسى ،

بۇخارا مۇزىكىسى

سەمەرقەنت مۇزىكىسى

غەربىي لياۋ مۇزىكىسى

ھىندى مۇزىكىسى ،

كۈربىيە مۇزىكىسى ،

چىڭ مۇزىكىسى ،

لى خۇا مۇزىكىسى.

بۇنىڭ ئىچىدە چىڭ مۇزىكىسى بىلەن لى خۇا
مۇزىكىسى جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى مۇزىكىسى ئىدى.
بۇنىڭدىن باشقا يەتتە خىل مۇزىكىنىڭ ئىچىدىن
ھىندى مۇزىكىسى بىلەن كۈربىيە مۇزىكىسىنى

ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغان بەش خىل مۇزىكا كۇچار
مۇزىكىسىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى.

سۇجاۋا پىيا چېلىشقا ناھايىتى ئۇستا بولۇپ، شۇ
چاغدا جۇڭگودىن ئۇنىڭغا تەڭ كەلگەندەك بىرەر
مۇزىكانت چىققان ئەمەس. شۇڭا ئۇ مۇزىكا ئۇستازى
دېگەن ھۆرمەتلىك نامغا ئىگە بولغان.

جۇڭگو تاڭ سۇلالىسى دەۋرىگە كەلگەندە (618 –
907) سۇجاۋا يارىتىپ بەرگەن توققۇز يۈرۈش مۇزىكا
سىستېمىسى ئاساسىدا 640 – يىلى 10 يۈرۈش مۇزىكا
سىستېمىسىنى بەرپا قىلدى. بۇلار تۆۋەندىكىچە : 1.
كۇچار مۇزىكىسى ، 2. قەشقەر مۇزىكىسى ، 3. تۇرپان
مۇزىكىسى ، 4. غەربىي لياۋ مۇزىكىسى ، 5. بۇخارا
مۇزىكىسى ، 6. سەمەرقەنت مۇزىكىسى ، 7. كامبۇدژا
مۇزىكىسى ، 8. كۈربىيە مۇزىكىسى ، 9. يەن مۇزىكىسى
، 10. چىڭ شاڭ مۇزىكىسى. مانا شۇ ئون يۈرۈش
مۇزىكا سىستېمىسى ئىچىدە ئالتە خىل مۇزىكا
(بۇنىڭغا تۇرپان مۇزىكىسى قوشۇلغان) كۇچار
مۇزىكىسىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى.
بۇنىڭ ئىچىدىكى غەربىي لياۋ مۇزىكىسىمۇ مەلۇم
دەرىجىدە خەنزۇ مۇزىكىسىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان

ھون مۇزىكىسى بولۇپ ، قەدىمكى ئۇيغۇر مۇزىكىسى
 ئىدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى كۇچار ئۇسۇلىنى ئاساس
 قىلغان ئۇيغۇر ئۇسۇل سەنئىتىمۇ ، ئۇيغۇر مىللى
 ھەيكەلتاراشلىقى بىلەن رەسسامچىلىقنىڭ
 ئەنئەنىۋى ئالاھىدىلىكلىرىنى ئاساس قىلغان بۇددا
 سەنئىتىمۇ (ئاساسەن ھەيكەلتاراشلىق ۋە
 رەسساملىق) خەنزۇلارنىڭ ھەيكەلتاراشلىق ۋە
 رەسساملىق سەنئىتىگەمۇ كۈچلۈك تەسىر قىلغان.
 بۇنىڭغا دۇڭخۇاڭ مىڭ ئۆيىدىكى ھەيكەللەر ، تام
 سىزما رەسىملىرى ئىسپات بولىدۇ. شۇنىمۇ ئېيتىپ
 ئۆتۈش كېرەككى ، 7 – ئەسىرنىڭ باشلىرىدا
 خوتەنلىك ئۇيغۇر رەسسامى يۇچىزىڭ تاڭ
 سۇلالىسى پادىشاھى لى شىمىننىڭ (627 – 649)
 تەكلىۋىگە بىنائەن شەئەنگە كېلىپ ساكيامۇننىڭ
 تىپىك سۈرئىتىنى سىزىپ بەرگەن. جۇڭگو
 رەسساملىرى بۇددا رەسسامچىلىقىدىكى رەسىم
 سىزىش سەنئىتىنى ۋە غەرب ئەللىرىدىكى
 كىشىلەرنىڭ رەسىمىنى سىزىش سەنئىتىنى
 ئۇنىڭدىن ئۆگەنگەن. چۈنكى يۇچىزىڭ
 رەسسامچىلىقتا (غەرب ئۇسلۇبىدىكى

رەسسامچىلىقتا) تەڭدىشى يوق رەسسام ئىدى.
جۇڭگونىڭ قەدىمكى چاغدىكى مەنۋى
مەدەنىيەتنىڭ (پەلسەپە بىلەن ئەدەبىياتنىڭ)
بېيىشى ۋە يۈكسۈلۈشىنى ئۇيغۇرلارنىڭ قوشقان
ئۆچمەس تۆھپىسىدىن ئاجرىتىپ قاراش تولمۇ
بىمەنىلىك بولىدۇ. بۇددا دىنى ئەڭ دەسلەپ
جۇڭگوغا تارقىلىشتىن بۇرۇن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا يىلتىز
تارتقان ئىدى. ئۇيغۇرلار ئىچىدىن چىققان مەشھۇر
بۇددىست ، راھىبلار 3 – ئەسىردىن باشلاپ بۇددا
دىنىنى جۇڭگوغا تونۇشتۇرۇشقا كىرىشكەن. بۇنىڭغا
كۇچارلىق ئۇلۇغ بۇددىست پەيلاسۇپ ۋە مەشھۇر
تەرجىمان ، شائىر كوماراجىۋانى مىسال كەلتۈرۈش
يېتەرلىك. كوماراجىۋا (مىلادىنىڭ 344 – يىلى
تۇغۇلۇپ 481 – يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) كىچىك
ۋاقىتتا دادىسىغا ئەگىشىپ ھىندىستانغا بارغان. ئۇ
ھىندىستاندا كۆپ يىللار تۇرۇپ بۇددىزىم
ئەقىدىلىرىنى تىرىشىپ ئۆگەنگەن. شۇ چاغلاردا
بۇددىزىم تەلىماتىدا ماخىيانا ۋە خىنپايانا دەپ
ئاتىلىدىغان چوڭ ئىككى مەزھەپ ، ئىككى ئېقىم بار
ئىدى. كوماراجىۋا بۇ ئىككى چوڭ مەزھەپ ئىچىدىن

خىنپايانا مەزھىپىنى قوبۇل قىلغان. ئۇ ھىندىستاندىن قايتىپ كېلىۋاتقان چاغدا قەشقەردە شورى ئاساما ئاتلىق بۇددا راھىپىغا يولۇققان ۋە ئۇنىڭدىن ماخىيانا مەزھىپىنى ئۆگىنىپ بۇرۇن قوبۇل قىلغان خىنپايانا مەزھىپىدىن ۋاز كەچكەن. كوماراجىۋا قەشقەردىن ئۆتۈپ ئاقسۇغا كەلگەندە ئاجايىپ بىر راھىپقا يولۇققان ، ئۇ راھىپ ئۆزىنى دۇنيادا تەڭداشسىز راھىپ ھېسابلاپ ھەمىشە ماختىنىپ : "ئەگەر بۇددا ئەقىدىلىرى بويىچە بىرەر كىشى مەن بىلەن مۇنازىرىلىشىپ مېنى يېڭىدىغان بولسا ئۇنداق كىشىگە بېشىمنى كېسىپ بېرىمەن" دەيدىكەن. كوماراجىۋا شۇ راھىپ بىلەن مۇنازىرىلىشىپ ئۇنى يېڭىپ قويدۇ. بۇ ۋەقە غەربتىكى بۇددا دۇنياسىنى زىلزىلىگە كەلتۈرىدۇ. كوماراجىۋانىڭ داڭقى غەرب ئەللىرىگە تارقىلىدۇ. بۇ ۋەقەدىن كۇچار خانى ناھايىتى چوڭ پەخىرلىنىش ھېس قىلىپ كوماراجىۋانىڭ ئالدىغا - ئاقسۇغا كېلىپ ئۇنى ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن كۇچارغا ئېلىپ كېتىدۇ. كوماراجىۋانى كۇچار دۆلىتىنىڭ پىرى ئۇستازى دەپ جاكاللايدۇ. تارىختىن خەۋرى بار كىشىلەرگە مەلۇم بولغاندەك كوماراجىۋا

مەلۇم سەۋەبلەر بىلەن مىلادىنىڭ 385 - يىلى
 ھازىرقى گەنسۇنىڭ ئوۋىغا كەلگەن. ئۇ شۇ جايدا 15
 يىل تۇرغان. كوماراجىۋا شۇ مەزگىلدە خەنزۇ يېزىقىنى
 (تىلىنى) پۇختا، مۇكەممەل، چوڭقۇر ئۆگەنگەن. شۇ
 چاغدىكى جۇڭگو تارىخىدا "ئىككى چىن سۇلالىسى"
 بىلەن "شىمالى ۋە جەنۇبى سۇلالىلەر دەۋرى" دەپ
 ئاتالغان ناھايىتى قالايمىقان (ئاساسەن ئۇرۇش
 قالايمىقانچىلىقى) بىر دەۋر ئىدى. جۇڭگودىكى بەزى
 خانلىقلارنىڭ ئالىي ھۆكۈمرانلىرى بۇددا دىنىنىڭ
 نادان، ساددا خەلقلىرىنى ئاسانلا ئالداپ
 كېتەلەيدىغان پاسسىپ ئىدىيىسىدىن پايدىلىنىپ
 خەلقنى بىخۇتلاشتۇرۇپ ئۆزلىرىگە قارشى
 چىقمايدىغان يۇۋاش پۇقرالارغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن
 ھىچنەرسىگە قارىماي بارلىق تىرىشچانلىقلارنى
 كۆرسىتىپ، بۇددا دىنىنى تەشەببۇس قىلىۋاتقان
 ئىدى. بۇددا دىنىغا كۈچلۈك تەرىپدار بولغان كېيىنكى
 چىن خانلىقى (384 - 417) نىڭ خانى ياۋشىيىن
 (مىلادىنىڭ 394 - يىلىدىن 415 - يىلىغىچە خان
 بولغان) مىلادىنىڭ 401 - يىلى كوماراجىۋانى
 تەكلىپ قىلىپ شىئەنگە ئېلىپ كەلگەن ۋە ئۇنى
 دۆلەتنىڭ پىرى ئۇستازى دەپ جاكالغان.

ياۋشىينىڭ يارىتىپ بەرگەن كەڭ ئىمكانىيىتىدىن پايدىلانغان كوماراجىۋا شىئەندىكى مەشھۇر بۇددا ئىبادەتخانىلىرىنىڭ بىرىدە 3000 شاگىرتقا بۇددا ئەقىدىلىرىدىن دەرس بەرگەن. ياۋشىين دائىم ئىبادەتخانىغا بېرىپ ئۇنىڭ دەرسىنى ئاڭلىغان. كېيىنكى چاغلاردا ئۇنىڭ شاگىرتلىرىدىن بىرقانچىسى "دانشمەن - ئەۋلىيا" دېگەن نامغا ئىگە بولغان. كوماراجىۋا شىئەندە بۇددا ئەقىدىلىرىدىن دەرس ئۆتكەندىن تاشقىرى بۇددا نامىلاردىن 384 جىلدلىق 74 پارچە كىتابنى قەدىمكى ھىندى تىلىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان. بۇنىڭدىن باشقا بەدىئىلىكى ناھايىتى كۈچلۈك بولغان بۇددا رىۋايەتلىرىدىن ناھايىتى نۇرغۇن ئەسەرلەرنى قەدىمكى ھىندى تىلىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان. ئۇنىڭ قولىدىن چىققان تەرجىمە ئەسەرلەرنىڭ تىلى بەكمۇ راۋان، مەزمۇنى چوڭقۇر بولسىمۇ، چۈشىنىشلىك بولغان. كوماراجىۋانىڭ دىن، پەلسەپە، ئەدەبىيات ساھەسىدىكى پائالىيىتى جۇڭگو بۇددىزىم پەلسەپىسىنىڭ ۋە ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا ناھايىتى كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەن.

شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇ ، ئۇلۇغ بۇددىست ، پەيلاسوپ ،
داڭلىق تەرجىمان ، تالانتلىق شائىر دېگەن نامغا ئىگە
بولغان. خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا ، قەدىمكى چاغدىن
تارتىپ 15 – ئەسىرگىچە (ئۇلۇغ ساياھەتچى ماگېلان
غەرب بىلەن شەرق ۋە شەرق بىلەن غەرب
ئارىسىدىكى دېڭىز ، ئوكيان يولىنى ئاچقۇچى) ئاسىيا
بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا قاتناش يولى
(ئاتالمىش يىپەك يولى) يالغۇزلا غەرب بىلەن شەرق
ئەللىرى ئارا سودا ئارقىلىق ئىقتىساد ئالماشتۇرۇش
يولى بولۇپلا قالماستىن ، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش
ئارقىلىق شەرق ئەللىرى بىلەن غەرب ئەللىرىنىڭ
قەدىمكى ئەنئەنىۋى مىللى مەدەنىيىتى ئاساسىدا
شانلىق ، يۈكسەك مەدەنىيەت يارىتىشىدا ئالتۇن
كۆۋرۈكلۈك رول ئوينىغان. بولۇپمۇ بۇ ئۇلۇغ تارىخىي
مۆجىزىدە ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئاساسى (ئۆگىتىش
ۋە تونۇشتۇرۇش جەھەتتە) رولىنى ئوينىغان.

ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئۆز تارىخىنىڭ ئۇزاق داۋام
قىلغان قەدىمكى باسقۇچلىرىدا ئىران ، ئەھمانلار
سۇلالىسى (مىلادىدىن 700 يىل بۇرۇنقى چاغدىن
تارتىپ مىلادىدىن 328 يىل بۇرۇنقى چاغقىچە ھۆكۈم

سۈرگەن)، گىرىك باكتىرىيە پادىشاھلىقى (مىلادىدىن
250 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 150
يىل بۇرۇنقى چاغقىچە ھۆكۈم سۈرگەن)، ياۋچىلار
دۆلىتى بولغان توخارىستان (مىلادىدىن 150 يىل
بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 50 يىل بۇرۇنقى
چاغقىچە ھۆكۈم سۈرگەن)، كوشات ئېمپىرىيىسى
(مىلادىدىن 50 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ
مىلادىنىڭ 420 – يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن)، ئاق
ھون ئېمپىرىيىسى (مىلادىنىڭ 420 – يىلىدىن 565 –
يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ
قەدىمكى چاغدىكى شانلىق مەدەنىيىتىنى يارىتىشىدا
قاتناشقان بولسا، تۈرك خانلىقى دەۋرىدىكى (552 –
745) ناھايىتى يۈكسەك مەدەنىيەتنى ياراتقۇچىلار
قاتارىدىن ئۈستۈن ئورۇن ئالغان ئىدى.